ОД ДРИНЕ ДО ДРАВЕ

У другој полови<ни 1944. године оавезници су постигли одлучујуће победе на свим ратиштима: на Пацифику искрцали су се у септембру на Филипине, у Италији пробили су 21. септембра тзв. „Готску линију", и освојиш Римини и превој Иасалију, а на западу су крајем августа ослободили Париз и др. Савезничка флота је господарила и на Атлантику и у Средоземном мору, а крајем године поморски рат је ограничен на крајњи северозападни део Јадранског мора и део Лигурског мора. Савезници су били и апсолутни господари неба.[1]

И совјетске снаге почетком септембра биле су у наступању на свим фронтовима: избиле су 5. септембра на румунско-југословенску границу код Турн-Северина, 8. септембра прешле су Дунав и наставиле наступање кроз Бугарску; успешно су надирале кроз Чехословачку; проширивале су мостобран на Висли, а наступале су и према Риги.[2]

Успеси оружаиих снага антифашисткчке коалиције, посебно Црвене армије, условили су распад савезника Тројног пакта. Иступање Румуније, а касније и Бугарске из пакта и њихов прелазак на страну савезника, довели су немачку Врховну команду у врло тежак положај. Да бк спречили даљи продор Црвене армије до пристизања јачих снага, Немци су крајем августа из Црне Горе преко Ниша према Дунаву упутили 1. брдску, а преко Шумадије у рејон Ниша и 7. СС дивизију. Почетком септембра упутили су 4. СС моторкзовану полицијску дивизију и 18. полицијски пук у Вршац. Убрзаним извлачењем групе армија „Е" из Грчке и Албаније, немачке Врховна команда планирала је да са наведеним снагама органкзује

[1] ВЕ, књ. 9, стр. 438 и 452; Други светски рат, књ. 4, стр. 557—574 и 575—580.
[2] ВЕ, књ. 9, стр. 440—442; Други светски рат, књ. 4, стр. 368.

фронт на лннији Бердап — Скопље — северна Албанија, а са деловима 2. оклопне армије фронт од Бердапа до Лугоша.[3]

У таквој оитуацији Врховни командант НОВ и ПОЈ је, почетком септембра, донео одлуку да 1. пролетерски и 12. војвођански корпус из западне Србије и Оперативна група дивизија из Топлице постепено надиру ка Београду, а да један део снага под командом Главног штабд Србије дејствује у долини Јужне Мораве, док би други део продирао ка источној Србији ради успостављања везе са Црвеном армијом и садејства приликом њиховог форсирања Дунава. Након тога би ове снаге, заједно са јединицама Црвене армије, учествовале у операцијама за ослобођење источне Србије, оријентишући се у даљем наступању ка Београду. Према тој одлуци, 12. корпус је требало да овлада гребеном Повлена и Медведника, а потом преко пл. Цера да продре у Мачву и Посавину, 1. пролетерски корпуо да избије са Златибора на Маљен и Сувобор и заузме Ваљево и Лајковац, а Оперативна група дивизија са Копаоника да продре у Шумадију. Тако би се, по прелазу још 11. и 28. дивизије, у западној Србији и Шумадији груписале јаче снаге и створили повољни оперативни услови з,а даље продирање ка Београду.[4]

Почетком септембра у западној Србији су се, након повлачења бугарских јединица, налазиле следеће снаге непркјатеља: на просторији Повлен — Медведник — Крупањ — Дрина четничка 4. група јуришних корпуса; северно од Пожеге и Ужица дејствовали су Ужички, Чачански, Пожешкг:, Шумадијски, Смедеревски и Ваљевски четнички корпус, а на Тари се прикупљао Златиборски четнички корпус. Укупне снаге четника износиле су око 9.000 људи. Поред тога, у Чачку се налазио 3. батаљон 1. полицијског пука, у Ваљеву 2. батаљон 2. полицијског пука и 4. пук Српског добровољачког корп\тса. У то време у Пожеги се налазио 2. пук „Брандембург", који је био у покрету ка Шумадији. У покрету од Вишеграда ка Ужицу и Чачку био је и 14. пук 7. СС дквизије.[5]

БОРБЕ БРИГАДЕ У ЗАПАДНОЈ СРБИЈИ

По преласку Дрине и након краћег одмора у рејону с. Жљеб и с. Блаце, 36. дивизија је наставила покрет ка Љутом и

[3] Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 274.
[4] Исто, стр. 277 и 278.
[5] Исто, стр. 280; П. Грујић н.д., стр. 251.

Добром пољу. Њена 3. бригада стигла је у рејон Љутог поља 7. септембра у 8 часова. У тону покрета код с. Купусувића 3. бригада је имала краћу борбу са четницима које је разбила и одбацила. Истог дзна она је заједно са 5. бригадом отишла на просторију Доброг поља где су се краће задржале ради одмора, прехране и сређивања јединице.

Штаб корпуоа је желео да се јединице дан-два одморе на платоу Т,аре. Међутим, од штаба 1. корпуоа информисан је да су четници (око 4.000) 7. септембра напали и потисли делове 3. крајишке бригаде и овладали линијом Ђаков кам — Јелова гора — с. Кондер. Друга групација четника (око 1500) истог дан,а избила је на линију с. Јеловик — с. Ободник, а активирао се и 14. пук 7. СС дивизије од Вишеграда према Вардишту и планини Шарган. Због тога је Штаб корпуеа наредио покрет ка с. Заглавку. У вези с тим 36. дивизија је до била аадатак да по избијању на Лепу главу скрене на север и да се задржи на просторији с. Јанковићи — с. Миљевина — с. Драјићи (јужно и северно од комуникације с. Дуб — Бајина Башта), а 16. дивизија да од Забоја изврши покрет на просторију с. Пилица — с. Игревићи и с. Објагора.[6]

Јединице 36. дивизије кренуле су на извршење задатка 8. септембра у 4 часа. У претходници је била 5. бригада. Она је у исто време била и у претходници корпуса. Трећа бригада кретала се правцем Добро поље — Висока глава — Голубац — Хадина глава — Забој — Лепа глава до с. Јанковићи, Миљевина и Плошчара. По доласку на ову просторију батаљони су око 18 ч,асова заузели следећи распоред: 1. у с. Ђуришићи, 2. у с. Јанковићи, 3. у с. Михајловићи, интендантура и санитет у с. Миљевина, Штаб бригаде у с. Плошчари, а 4. батаљон је са Лепе главе отпратио све тешке рањенике корпуса до с. Шљивовица одакле их је Ваздухопловна база 1. корпуса отпремила на лечење у Италију.[7]

Садејствујући 1. пролетерском корпусу, који је 9. септембра ујутро предузео општи напад на четнике на линији

[6] Зборник 1У/29, док. 87, стр. 384, 28-5/1 и П. Грујић, н.д.
[7] Исто.

Ђаков кам — Јелова гора — с. Јеловик, јединице 12. корпуса су извршиле покрет на север у четири колоне ради чишћења просторије од четничких група, српске државне страже и група Српског добровољачког корпуса. При томе се 16. дивизија кретала у две колоне, једна преко с. Адамоваца до просторије Петровићи — Благојевићи, а друг,а преко с. Д. Црвића — Пландиште — Звездица до с. Војдруга. Бригаде 36. дивизије кретале су се одвојеним правцима: 3. бригада правцем Дринковића Црвенка — с. Бурмази — с. Добротин — Чолића вис — с. Новковићи — с. Чугуровићи — с. Богдановићи — Вучак (к. 654} — с. Узуновићи, *а* 5. бригада правцем с. Пајићи — с. Матићи — с. Дуб — Вучак и Церје. Покрет је трајао цео дан од 7 часова до 18 часова. Непријатељске јединице нигде нису пружиле отпор, већ су разбијене од 1. пролетерског корпуса бежале према Ваљеву. Пред ноћ јединице 3. бригаде разместиле су се: 1. батаљон у с. Ирупшице, да успостави везу са 16. дивизијом и испита правац од Љубовије куда је из Рогачице побегло око 300 припадника Српске државне страже и Српског добровољачког корпуса; 2. батаљон у с. Узуновићи да обезбеђује дивизијску болницу коју је тог дана преузео од 5. бригаде; 3. батаљон у с. Бојићи ради обезбеђења бригадне интендантуре и санитета, а Штаб бригаде у с. Петровићи. Како 4. батаљон још није био стигао, то је 3. батаљон оставио једну чету ради везе у с. Јанковићи.[8]

Да би прихв,атио 11. дивизију која је ушла у састав корпуса и требало да пређе Дрину на одсеку Љубовија — Зворник, наређен је покрет како би корпус што пре овладао сектором Рађевина — Јадар — Мачва. Покрет је трајао 11. септембра од 12 до 21 час. Напред се кретала 16. дивизија. а за њом 36. дивизија. И овде је 3. бригада била у заштитници корпусне колоне. Пета бригада се сместила у с. Матићи, а 3. бригада поред цесте у близини с. Прокића. Дан је био сунчан и топао те није било проблема око размештаја и припремања хране. Сутрадан, већ у 4 часа 3. бригада је наставила покрет до с. Вујиновача, засеок Вујићи, одакле је након примљене опреме од савезника и краћег одмора наставила покрет до с. Брезовице где се разместила у засеоцима Крстићи, Мојићи,

[8] Исто.

У Србији, септембар 1944. Слева иадесно: Радован Панић, политички комесар чете у 3. батаљону; Вера Мишчевић, референт санитета у 3. батаљону и на крају Олга Дуран — Рајић Вера

Маричићи и Брлог. Нада су се борци добро одморили и пошто су два пута примили кувану храну уз довољну количину хлеба, Бригада је у 18 часов.а продужила покрет до просторије Ситобрица — Сигово где је стигла 13. септембра у 2 часа. Њена два батаљона сместила су се у с. Сувадањ и затворили правац од Осечине и Ваљева, а два батаљона су у с. Ситариче затворила правац од Балиновића и Мајиновића. Пета бригада је остала на просторији с. Вујиноваче, где је стигла претходног дана, да прикупи и распореди материјал који су савезници послали ноћу 12/13. септембра. И 16. дивизија налазила се у ширем рејону Вујиноваче.[9]

Тих дана је Врховни командант издао наредбу у којој је објаснио ситуацију и положај непријатеља и од свих јединица захтевао максималну иницијативу и офанзивни полет ради уништавања комуникација, заузимања саобраћајних чворова и

[8] Исто.

ослобођења градова, и ради спречавања оргнизованог извлачења Немаца из Грчке и Албаније преко Македоније и Србије и изношења оружја из земље. У вези с тим Штаб 12. корпуса је одлучио да се пресече комуникација Ваљево —Лозница и тако помогне 1. корпусу који је дејствовао према Ваљеву. Сходно томе, наредио је 16. дивизији да у току дана 13. и ноћу 13/14. септембра изврши марш на просторију с. Врагочаница — с. Лопатањ — с. Драгијевица, да на одсеку Жарковића брдо — с. Драгијевица пресече комуникацију Ваљево — Лозница и затвори правац Ваљево — с. Ставе, и да контролише правце према Пецкој, Остружњи и Осечини. Трећа бригада 36. дивизије имала је да из рејона где се налазила бочно обезбеди 16. дивизију од Ваљева, а 5. бригада је добила задатак да нападне и заузме Пецку у којој се налазило око 200 четника.

Пета бригада је 13. септембра пошла да заузме полазне положаје за напад на Пецку, али ју је на косама изнад с. Иве, дочекала у заседи ватром Јадарска четнична бригада јачине до 100 људи. Први и 4. батаљон су након једночасовне борбе протерали четнике. Обавештени о томе, четници су напустили Пецку и поставили се на косе изнад с. Дренајићи, па је и Штаб бригаде упутио два батаљона према с. Дренајићи. Не знајући за ову ситуацију, Штаб корпуса је такође био кренуо за с. Дренајиће, где су га око 16 часова, на улазу у село дочекали ватром четници. Том приликом је погинуо начелник штаба корпуса потпуковник Милета Ђукић.[10]

Ујутро, 14. септембра, четничке снаге (јачине од 2500——3000 људи) које су бежале испред 1. корпуса, нашле су се испред положаја јединица 12. корпуса. Повлачећи се у три колоне (десна правцем с. Мајиновићи — с. Врагочаница према 1. и 2. бригади 16. дивизије средња преко Кика и с. Куница према 36. дивизији и лева, главна колона, према масиву Медведника) намера им је била да овладају и поседну кључне положаје на Медведнику (Сеново брдо, Власина, Дебело брдо, Пресед) и да се тако нађу ближе Дрини ради пребацивања у Босну. Пошто је раепоред 36. дивизије већ био угрожен због доминирајућих положаја четника на линији Дренајићи — Суводањ, то је наређен напад на четничке снаге на

[8] Исто.

линији Преседо — Дебело брдо — Власина — Сеново брдо — Пећина. У напад се пошло 14. септембра у 15,30 часова.

По избијању на Орловицу, 3. батаљон 3. бригаде се сукобио са две јаче четничке колоне које су се кретале једна од с. Мајиновића, а друга од Ника. Због недостатка муниције 5атаљон се, након (J^дночасовне борбе, постепено повлачио са косе на косу. Други батаљон се сукобио са већом групом четника код Власине оданле се, након дуже борбе, пребацио на Дебело брдо и где је, у садејству са батаљонима 5. бригаде, водио борбу са четницима до 12 часова. Четврти батаљон се сукобио са четницима на Локви, одакле се, након оштре двочасовне борбе, такође због недостатка муниције, пребдцио на косе испред с. Лопатањ, ближе положајима 4. бригаде 16. дивизије и ту пружио одлучан отпор. Први батаљон, који се налазио у дивизијској резерви, употребљен је у противнападу на Дебелом брду. Четничке снаге које су водиле борбу са јединицама 3. бригаде биле су јачине до 1000 људи, наоружане лаким и тешким бацачима и са 10 пушкомитраљеза. Наступале су брзо и у групама, што је омогућило успешно сачекивање на низ узастопних линија. По процени Штаба бригаде четници су имапи око 140 мртвих и рањених. Бригада је имала два погинула и 10 рањених.[11] У току дана утрошено је 11.000 метака и 60 мина за лаке и тешке минобацаче.[12]

Пета бригада пошла је у напад на Дебело брдо у две колоне, једна преко Преседана, а друга преко Нрушика. Пошто на четнике нија наишла, запосела је Дебело брдо. Међутим, у 10 чаеова, око 500 четника Ариљске бригаде, са два лака и једним тешким минобацачем и нешто аутоматског оружја, напало је положаје Бригаде на Дебелом брду. У првом налету четници су успели да овладају неким деловима положаја, али су, противнападима Бригаде, дивизијске резерве и делова 4. бригаде 16. дивизије, били одбијени. Борба је настављена несмањеном жестином цело по подне, све до 18,30 чаеова, када су јединице 5. бригаде, због недостатка муниције, биле

[11] Погинули су комаидир чете Вељко Томић и командир вода Матија Рајчић, а рањени заменик команданта 3. батаљона Петар Гршић, полктички делегат вода Јулка Фиц\р и Слободан Бугарски, командири водова Милан Панић и Митар Крстић, четна болничарка Катица Миладиновић, и др.

[12] Архив ВИИ, кут. 1243, фас. 1, док. 29.

присиљене да напусте Дебело брдо и поседну нове положаје. И јединице 16. дивизије тог дана водиле су борбу са четницима. Прва и 2. бригада успеле су да их потисну са линије Досек — Медетић — Савића брдо у правцу цесте Ставе — Мајиновићи — Кик. Делови 4. бригаде ватром су подржали 4. батаљон 3. бригаде испред с. Лопатањ.[13]

Да би тог дана помогао 1. корпусу који је водио борбу за Ваљево, Штаб 12. корпуса је наредио противнапад својих јединица на четничку групацију на Медведнику ноћу 14/15. септембра. Главни задатак им,але су 5. бригада 36. дивизије и 1. бригада 16. дивизије, које су са линије Равно брдо — Стојковићи нападале правцем с. Драгодо — Дебело брдо — Сеново брдо. Трећа бригада 36. дивизије и 4. бригада 16. дивизије нападале су Јавор, к. 747 и к. 604, оријентишући се даље према линији Дебело брдо — Власина — Чавина — Велеш — Вилинац. Друга бригада 16. дивизије мањим снагама је контролисала правце према с. Станина Река и Пецкој, а главним снагама је дејствовала у правцу Врагочаница, обезбеђујући тако десни бок 5. и 1. бригаде. Напад свих јединица корпуса је био силовит. Јединице су пре напада попуњене довољном количином муниције, тако да снажној ватри непријатељ на крају није могао одолети. Четници су најснажнији отпор пружили 5. и 1. бригади на Дебелом брду. Сваки положај се морао заузимати на јуриш — бомбама, ножевима и кундацима. До зоре четници су потпуно потучени и протерани а наше јединице су избиле на линију Локве — Дебело брдо — Сеново брдо — с. Буцурско. Након тога, 16. дивизија је наставила гоњење четника, а јединице 36. дивизије су се задржале у с. Драгодо ради одмора и сређивања уз мања обезбеђења на Локањској коси.[14]

Ујутро, 16. септембра, Врховни штаб је обавестио Штаб 12. кориуса да 1. корпус води уличне борбе у Ваљеву, да је Зворник ослобођен и да је 11. дивизији наређено да одмах пређе у Србију. У исто време 12. корпусу је наређено да гони четнике и тако олакша ситуацију 1. корпусу. Ради тога је Штаб корпуса кздао наређење 16. дивизији да до 13 часова истог дана изврши покрет и да се са 1. бригадом постави на линију Бобија — Округлић — Ситарице (као општа резерва корпуса),

[13] Зборник 1У/29, док. 87, стр. 387; Зборник 1/12, док. 41, стр. 94.
[14] Исто; Архив ВИИ, кут. 1243, фас. 1, док. 29 и П. Грујић, н.д. стр. 262 и 263.

са 4. бригадом иа сектор Бобова — Ровни — Балиновић и 2. бригадом на сектор Причевић. Задње две бригаде имале су задатак да овладају комуникацијом Ваљево — Лозница (на сектору Златарић — Причевић), да усиоставе везу са јединицама 1. кориуса и да спрече евентуалну интервенцију од правца Лознице према Ваљеву. Јединице 36. дивизије имале су задатак да одмах по пријему наређења изврше покрет правцем Дебело брдо — Сеново брдо — Бобија — Совач — Поћута и да се поставе на сектор Тубравић — Маричићи — Брлог — Миловац — Петровићи истурајући обезбеђење према Повлену и Стубици. Дивизији је наређено да се, шаљући јача извиђачка одељења у правцу Лелића и Ваљева, повежу са јединицама 1. корпуса и да им према потребк' садејствује у ослобођењу Ваљева.[15]

По наређењу Штаба 36. дивизије, 5. војвођанека бригада кренула је истог дана, 16. септембра у 13 часова и посела просторију с. Петровићи — зас. Ћелати, с. Брлог и с. Миловац, док је 3. бригада кренул,а у 14 чаоова и на просторију с. Тубровића стигла око 23 часа. Са дивизијском болницом 1. батаљон се сместио у зас. Маричићи, 2. батаљон у зас. Мојићи, а 3. и 4. батаљон, са Штабом бригаде, интендантуром и санитетом бригаде, у зас. Ћавери. У току покрета није било сусрета са четницима. Мештани су сачекивали јединице код својих кућа и интендантима излазили у суерет у погледу обезбеђења исхране бораца. Једна учитељица ступила је у Бригаду. На овој просторији јединице Дивизије остале су до 18. септембра, када 3. бригада одлази на просторију Дебело брдо — Црни Оотењак — Петковићи — Мојићи, а 5. бригада на просторију с. Иушаковића. Иомандант 5. бригаде је отишао са 4. батаљоном да уепостави везу са 1. корпусом. Следећег дана 3. бригада одлази за с. Иушаковићи, одакле је након вишечаоовног одмора продужила у правцу Ваљева ради пријема топова, јер је Ваљево већ било ослобођено. И 5. бригада је извршила покрет до с. Сандаљ, такође ради пријема артиљерије. Примљени су топови за формирање корпусне артиљерије, као и већа количина муниције и другог материјала који је 20. септембра донео 4. батаљон 5. бригаде. Након тога, 3. бригада је наставила покрет до просторије Јовање — Ћосиће, а 5. бригада до с. Причевићи. Након одмора и поделе куване хране, око 20 часова 5. бригада наставља покрет и у с. Баставе стиже 21. септембра око 11 часова, где се смешта и успоставља

[15] Зборник 1/12, док. 55, стр. 126 и док. 57, стр. 130.

везу еа јединицама 16. дивизије. И 3. бригада је извршила понрет и сутрадан посела просторију с. Лукићи — с. Новачевићи — с. Ставе. Ту је успостављена и веза са 3. батаљоном који је био у обезбеђењу дивизијске болнице на просторији 16. дивизије још од 18. септембра."

У међувремену 11. дивизија је (16. сеитембра) ирешла Дрину и пошто је ослободила М. Зворник, разбила је један батаљон Српске државне страже и ослободила Крупањ. Али, због притиска четничких снага са северозападних падина Медведника, она је 18. септембра морала напустити Крупањ и посести положаје код Врбића (8 км источно од Крупња). Због тога је, 19. септембра, Врховни штаб НОВ и ПОЈ наредио 12. корпусу да, „после стварања чврстог упоришта на сектору Крупња" ослободи Лешницу, Лозницу, Бању Ковиљачу и Љубовију, успостави везу са јединицама у источеој Босни, а потом да настави надирање ка Мачви и Посавини, избије на р. Саву и успостави везу са Главним штабом Војводине ради добијања људства за попуну јединица. Тим наређењем Врховни командант је 11. дивизију ставио у састав 12. корпуса, а овај корпус ставио под команду команданта 1. корпуса, односно команданта 1. армијске групе.[17]

У вези са овим, Штаб 12. корпуса је 21. септембра наредио 11. дивизији да, као општа корпусна резерва, до 9 часова 22. септембра дође у Нрупањ где ће вршити гарнизону службу (16. дивизија је истог дана ушла у Нрупањ), да до 22. или 23. септембра поруши мост на р. Јадру код Завлаке, да заузме Љубовију и извиђа правац Соколска планина — Медведник. Шеснаестој дивизији је наређено да из Нрупња крене право у две колоне, избије на линију Турски гроб — Нрња јела, разбије евентуални четнички отпор, а затим да продужи у три колоне до линије Мамутовац — Церје — Белег — Лисина, ликвидирала посаду рудника Зајача, а сутрадан да нападне и ослободи Лозницу. У исто време 36. дивизији је наређено да у току ноћи 21/22. септембра организује прихват авионских пошиљки, да део намењен 11. и 16. дивизији упути у пратњи једног батаљона за Нрупањ, с тим да тај батаљон остави у обезбеђењу корпусне артиљерије. Пошто пошаље опрему, Дивизија је имала да крене општим правцем Липиновић — Церова — Г. Мала — Бајир — Столице, одакле једну бригаду поставити на линију Столице — Бајир — Г. Мала — Мијаковац

[16] Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 28, фас. 1, кут. 1244, рег. бр. 30, фас. 3; кут. 589/Б, фае. 10, док. 8/97 и 8/98.

[17] Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 283.

(тт. 610), а са другом да настави продирање правцем Бајир — Висока глава — Липова глава — Коренита где посести погодне положаје обезбеђујући се од правца друма Лозница — Ваљево. Са ових положаја Дивизија је требало да обезбеђује нападе 16. дивизије на Лозницу од правца Шапца, и да извиђа просторију Лрзница — Драгинац, Иверак и Цер.[18]

Извршавајући наређење Штаба корпуса, 11. дивизија је 12. бригаду оставила на просторији Нрупња а 5. бригаду упутила на просторију Цикоте — Нривајци ради бочног обезбеђења 16. дивизије. Шеснаеста дивизија је, пак, 22. септембра отпочела надирање према руднику Зајача, ослободила га и наставила даље продирање. До краја дана јединице 16. дивизије избиле су на прилазе Лозници и Бањи Новиљачи, које су ноћу 23/24. септембра на јуриш заузеле и наставиле надирање према Иверку. У тренутку напада у Лозници се налазило 600—700 непријатељских војника (недићеваца, љотићеваца, белогардејаца и нешто Немаца), а у Бањи Новиљачи око 100 четника.[19]

Према заповести 36. дивизије, 5. бригада је имала да 22. септембра изврши покрет правцем: Солдатовићи — Нрупањ — Брезје (к. 522) — Мијаковац (трг. 610) — Столице (к. 490), а по овлађивању Столицама да наставе покрет преко Бајира и Високе главе до Липове главе и ту заузме положај на линији: Липова гл. — зас. Г. Маљ,а — зас. Д. Мала (с. Норенита). Са ове линије требало је да ое Бригада обезбеди од правца друма Лозница — Ваљево и да извиђа правац Норенита Руњани — Нозјак. Наша 3. бригада имала је да се са дивизијском болницом, корпусном артиљеријом (батеријом) и колским коморама обе бригаде, креће за 5. бригадом до с. Липиновица, одакле ће два батаљона до Нрупња отпремити авионске пошиљке за 11. и 16. дивизију и корпусну артиљерију, а затим ће цела бригада наставити покрет ка Столицама где ће избити једновремено са 5. бригадом. Након тога 3. бригада је требало да се постави на просторију Столице — Бајир — Г. Мала — Мијаковац и да се јачим снагама обезбеди од друма

[18] Зборник 1/12, док. 100, стр. 247.
[19] Зборник 1/12, док. 117, стр. 289, док. 125, стр. 312, док. 126, стр. 313, док. 127, стр. 315 и док. 133, сто. 330. Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 293 и 294.

Лозница — Ваљево и пута Завлака — Ирупањ, а мањим од линије зас. Радичевићи — Крња јела.

Понрет је отпочео 22. септембра. До вечери обе бригаде поселе су предвиђене просторије. У току покрета није успостављен борбени додир са непријатељем. Сутрадан 3. бригада је наставила покрет до с. Д. и Г. Грнчара, где је дошло до контакта са непријатељском групом од 100—120 војника (четника, љотићеваца и нешто Немаца) наоружаних 1 тешким минобацачем, 1 тешким митраљезом и 3 пушкомитраљеза. Одмах је упућен један батаљон да ову групу одбаци што даље од ове просторије где се, поред осталог, налазила и дивизијска болница. У оштрој борби непријатељ је разбијен и протеран према с. Г. Добрићи. Том приликом батаљон је порушио мост на р. Јадар. Батаљон је имао 4 рањена борца, а непријатељ је претрпео губитке од 25 мртвих и рањених.

Истог дана у 13 часова, 5. бригада је наставила у две колоне према раскрсници путева Крстац — Лозница — Ваљево и Лозница — Крупањ, где се налазила четничка бригада јачине око 200 људи. На косама изнад с. Корените и у близини наведене раокрснице, десна колона (2. и 3. батаљон) сукобила се са четницима и у оштрој борби брзо их разбила и протерала. Након тога, 5. бригада је добила задатак да ноћу 23/24. септембра садејствује 16. дивизији у нападу на Лозницу и то ликвидирањем непријатељске посаде на жел. станици Липницз, рушењем железничког и друмског моста испред с. Липнице према Шапцу, а потом поседањем положаја са којих би спречила евентуалну интервенцију непријатеља од Шапца. У том тренутку на жел. станици у Липници налазило се око 25 Немаца и око 200 добровољаца. У нападу око 23 часа непријатељ је за непун час разбијен и протеран. Бежећи према Шапцу, налетео је на део Бригаде који је био у покрету према мосту на р. Јадар. Непријатељ је успео да пређе мост уз прихват белогардејаца (око 400 војника) који су чували мост. На леђима непријатеља једно одељење Бригаде успело је такође да пређе мост, али је због снажне ватре белогардејаца било присиљено да се врати. Када су пристигле главне снаге Бригаде, извршено је неколико јуриша на мост, али без уопеха, па су батаљони били присиљени да се повуку за 1 км назад.

У току 24. и 25. септембра 3. бригада се налазила у рејону с. Липница — с. Обреж — с. Козјак, где је контролисала

прелазе преко р. Јадра. У та два дана било је сукоба са четницима на Иверку, где је била упућена патрола Бригаде ради извиђања и на Јадру код с. Нозјак, где је непријатељска патрола покушавала да се пребдци на леву обалу. Међутим, 5. бригада са три батаљона успела је 24. септембра увече да у четвртом јуришу овлада мостом на р. Јадру и да га поруши. Нажалост, у току сутрашњег дана белогардејци су у више колона извршили насилни прелаз Јадра, због чега је Бригада била присиљена да се повуче за 2 км назад.[20]

Након ослобођења Лознице и Бање Новиљаче и избијања 36. дивизије на леву обалу Јадра, непријатељ је своје снаге — око 4.500 људи — концентрисао на сектору Лешница — Цер — Иверак и то: један белогардејски пук и један батаљон из састава Српског добровољачког корпуса у рејону Лешница — Стража — Д. Добрић, а Рачићев,а три корпуса и Мајевички четнички корпус већим делом на Церу и мањим на Иверку. Да би ликвидирао ову групацију и очистио наведену просторију, овладао Мачвом и Поцерином и створио чврст ослонац за продор према Поеавини и р. Сави, Штаб 12. корпуса је, 25. септембра увече, издао наређење дивизијама за напад.

Једанаеста дивнзија која се налазила на десном крилу, имала је да ноћу 25/26. септембра, у садејству са 16. дивизијом (лево од ње) прво овлада Иверком, а затим настави продор правцем: Велика Главица — Мирковача — Косанин град — Цер (тт. 687) — Раскршће — Широка Раван — Кумовац — Грабовац. По протеривању непријатеља са сектора Лешница — Прњавор, 11. дивизија је требало да се постави на просторију Радовашница — Грушић — Двориште и са наслоном на Цер активно дејствује према истоку и према Шапцу. У центру борбеног поретка корпуса налазила се 16. дивизија, која је требало да са 11. дивизијом овлада Иверком и са линије Бетиниште — Чот настави продор у две упоредне колоне према Церу, овлада линијом Мршића гроб — Браковица — Вратачки венац — Видојевица и даље дејствује према Чокешини, Петковици, Новом Селу (Главнином) и Лешници. На левом крилу налазила се 36. дивизија, која је имала да дејствује иравцем: Козјак — Д. Добрић — Видојевица — Шанац — Лешница. По овлаћивању Лешницом, Дивизија даље надире према Н. Селу и Прњавору, с тим да, пошто их ослободи, једном бригадом поседне Лешницу, Н. Село, Прњавор, а другом Лозницу, Бању Ковиљачу и Липнички Шор. Са ове просторије 36. ди-

20 Архив ВИИ, кут. 1243, фас. 1 и кут. 1244, фас. 3; Зборник 1/12, док. 120, стр. 296.

визија је требало да коитролише Дрину од Ковиљаче до Бадовинаца и сектора Лозница — Крупањ и Лозница — Драгинац, и да активно учествује на правцима: Прњавор — Бадовинац, Прњавор — Клења и Прњавор — Шабац. При томе имала је да одржава тесну везу са 16. дивизијом, јединицама 3. корпуса у Босни и са 1. корпусом уколико његове јединице дођу на сектор Крупња.[21]

Ноћу 25/26. септембра 11. и 16. дивизија су овладале Иверком и већ између 2 и 3 часа све јединице наступале према Церу. Борба за гребен Цера отпочела је у 9 часова. После двочасовне борбе 2. бригада 16. дивизије избила је на Вртачки венац, а 11. дивизија је заузела Цер (тт. 687) и Раскршће. Око 12 часова цео масив Цера, изузев Видојевице и Шанца, на крајњем левом крилу, био је у рукама ове две дивизије. Око 18 часова 2. бригада 16. дивизије у садејству са 3. бригадом 36. дивизије сломила је и последњи отпор непријатеља на Церу. Непријатељ је одступио у правцу Шапца и с. Бадовинаца.[22]

Јединице 36. дивизије пошле су у напад у 2,30 часова, при чему је 3. бригада дирентно нападала на Лешницу. Десно од ње дејствовала је 2. бригада 16. дивизије, а лево 5. бригада. Лешницу је бранио батаљон Српског добровољачког корпуса јачине до 600 људи (наоружан са 16 митраљеза, 2 тешка и 4 лака бацача), затим 450 белогардејаца и око 100 Немаца, добро наоружаним аутоматским оружјем и подржавани са два брдска и 2 противтенковска топа и 3 тенка. У напад су кренула сва четири батаљона: 3. и 4. батаљон нападали су са југа, дуж пруге и пута Лозница — Шабац (3. батаљон дуж пута, а 4. батаљон дуж пруге), а 1. и 2. батаљон нападали су са исто* ка и североистока, преко Видојевице.

Сама борба за Лешницу отпочела је тек у 7,30 часова. Први је у борбу ступио 3. батаљон који је наступао преко с. Страже, а одмах затим и 4. батаљон на прузи. Међутим, 1. и 2. батаљон су у борбу ступили пола часа касније пошто су се спорије кретали до полазног положаја за напад. Развила се оштра и жилава борба, и у првим налетима постигнути су минимални резултати. Нарочито су се жилаво бранили Немци и белогардејци. Том су допринеле и суседне јединице које су закасниле у садејству — јединице 5. бригаде ступиле су у борбу тек око 10 чаоова, а 2. бригада још касније, око 13 часова, односно пет часова касније. По киши и блату притисак

[21] Зборник 1/12, док. 139, стр. 348.
[22] Зборник 1/12, док. 153, стр. 391; П. Грујић, н.д. стр. 279.

батаљона ватром и покретом бивао је све снажнији. У више наврата водила се борба бомбама и прса у прса. Пред нрај дана непријатељ је сватио да неће издржати па је отпочело извлачење у правцу Шапца, чиме је постао идеална мета за 1. и 2. батаљон. Трећи^ и 4. батаљон су у Лешницу ушли око 17,30 чаоова, а 1. и 2. ^таљон су наставили гоњење непријатеља до Прњавора где су заноћили. Четврти батаљон је остао у Лешници, а 3. батаљон је продужио и сместио се у с. Ново Село. Непријатељ је имао 60 избачених из строја и још 14 заробљених. Заплењена су 2 коња, 2 каре, 14 пушака, 1 пиштољ, нешто муниције и мина. На друму је било убијено више коња и уништено кара и камиона. Бригада је имала 1 мртвог и 8 рањених бораца.[23] Повољан однос губитака указује да су борци добро користили заклоне и вешто се пребацивали са једног на други положај. Међутим, резултати би били повољнији да је Бригада имала више бораца са којима би потпуно затворила непријатељу све излазе из Лешнице и потпуно га ликвидирала. Тих снага у резерви нису имали ни Дивизија, а ни Корпус, јер је наотупање вршено на широком фронту.[24]

Пета бригада 36. дивизије нападала је западно од друма Лозница — Шабац. Са положаја испред села потерала је мање снаге, али је одлучном ватром непријатеља са десне обале Лешнице заустављена испред реке. Покушај наоилног прелаза био је неуслешањ Шта више, због јаке минобацачке ватре јединице су се морале повући за око 400 м од реке. Напади обновљени око 15 часова трајали су до 18 часова, када је Бригада успела да пређе на десну обалу Лешнице, а потом да уђе и у Лешницу где је заноћила.[25]

Пред дивизије 12. корпуса поставио се 27. септембра нови задатак да ослободе Мачву и Поцерину, да непријатељске снаге сатерају у Шабац и успоставе територијалну везу са Сремом, да ослобођену територију војнички и политички организују и учврсте, и да спроведу добровољну мобилизацију, како би се дивизије попуниле до бројног стања од 6—8000

[23] Међу рањеннма налазили су се Сулејман Омеровић Цар, политички комесар бригаде, Живан Вучић, политички комесар 1. батаљона и Петар Југовић, политички комесар 3. батаљона.
[24] Исто и Архив ВИИ, кут. 1243, фас. 1/30 и кут. 1240, фас. 2, рег. бр. 45.
[25] Исто и Архив ВИИ, кут. 1244, фас. 3, рег. бр. 30.

људи. Ослобођење Поцерине и Мачве, блокаду Шапца и успоставу везе са Сремом поверено је 11. и 16. дивизији, а 6. пролетерсна дивизија вршила је обезбеђење десног бока корпуса са сектора Влашић пл. — Текериш, а леђа са сектора Ирупањ — Столице. Тридесет шеста дивизија добила је задат,ак да контролише Дрину, обезбеди бок 16. дивизије од правца Јање и Бијељине, одржава сталну везу са 3. корпусом и 6. пролетерском дивизијом, политички и војно организује и учврсти јадароки срез, изгради и обезбеди аеродром и да у случају потребе чврсто брани и одржи кључне положаје на Церу — Шанац и Видојевици. Сем тога, Штаб корпуса је дивизијама посебно наредио (28. септембра) да на територијама под својом контролом, укину окупаторску власт и пруже подршку политичким радницима у организовању власти НОО, да формирају војнопозадинске органе и развију политичко-пропагандну и културно^прооветну делатност међу грађанством, ради популарисања политике НОП и одлука АВНОЈ-а и Националног комитета.[26]

Сходно горњем, Штаб 36. дивизије ојачао је 3. бригаду са 4. батаљоном 5. бриг,аде и наредио јој да поседне просторију Лешница — Ново Село — Прњавор, да контролише Дрину од Бадовинаца до ушћа Јадра, затим да контролише Видојевцу и правац Ново Село — Нарапанџин гроб — Вратачки вен,ац; да извиђа на правцима Прњавор — Бадовинци, Прњавор — Нлење и Прњавор — Петловача, и да обавезно онеепоеоби железничку пругу и друм Прњавор — Шабац у висини Петловаче. У исто време и 5. бригади је наређено да један батаљон постави у с. Липнички Шор, а два на просторију Лозница — Бања Новиљача и одатле контролише Дрину од ушћа Јадра до Горње Новиљаче, затим пл. Иверак и правце Лозница — Драгинац, Лозница — Ностајник и Новиљача — Зворник, а обезбеђење од Гучева и Зајаче да организује са Подринским батаљоном. Брипаде су имале да међусобно одржавају тесну везу, затим 3. бригада са 16. дивизијом, а 5. бригада са 3. корпуеом. Пошто се предвиђао дужи боравак на наведеној просторији, бригадама је наређено да одмах приђу сређивању јединица, уређењу опреме и оружја, организовању политичке и војне

[26] Зборник 1/12, док. 153, стр. 391 и док. 163, стр. 418; Архив ВИИ, кут. 1240, фас. 1; рег. бр. 30.

обуке и организовању уредне исхране.[27]

Штаб 3. бригаде наредио је да 4, батаљон 5. бригаде ост,ане у Лешници и контролише простор од Цера до Дрине; да 1. батаљон 3. бригаде осдане у Прњавору и са две чете у висини Петловаче затвори цесту Шабац — Лозница; 2. батаљон, који остаје такође у Прњавору, да затвори прав,ац од Бадовинаца и Богатића; 3. батаљон који је био у Новом Селу, добио је задатак да контролише Дрину од Бадовинаца до ушћа Јадра у Дрину, а 4. батаљон је из Лешнице пребачен у Прњавор (заједно са Штабом бригаде, интендантуром и санитетом) у бригадну резерву. Извршењу задатка пришло се 27. септембра у 10 часова. Тог дана је 1. батаљон минирао цесту у висини Петловаче, а 2. батаљон је разрушио пругу у дужиип од 2 км. Следећег дана, 28. септембра у 15 часова дошло је до померања у распореду бригаде: 1. батаљон је отишао у Лешницу одакле је контролисао Видојевицу, 2. се сместио у јужном делу с. Руњани да затвори прилаз р. Јадру и одатле контролише Иверак, 4. батаљон се такође сместио у јужном делу с. Руњани да контролише и затвори правац Гричара — Д. и Г. Недељица, а 3. је остао у Новом Селу ради контроле Дрине од Бадовинаца до ушћа Јадра. И 4. батаљон 5. бригаде осгао је у Лешници с,а истим задатком — контрола простора од Цера до Дрине. У овом распореду 3. бригада остаје до 3. октобра када је преузела и положаје 5. бригаде и у 16 часова заузела следећи распоред: 1. батаљон је остао у Лешници са истим задатком, 2. је отишао у Лозницу ради вршења гарнизоне службе и контроле Дрине у захвату Лозничког поља; 3. батаљон је отишао у Бању Новиљачу ради вршења гарнизоне службе, контроле Дрине у том рејону и одржавања везе са јединацама у Босни; 4. батаљон се пребацио у с. Нлупце где преузима обезбеђење дивизијске болнице, бригадног санитета и интендатуре и извиђаниа правца Лозница — Ваљево и Лозница — Нрупањ. Штаб бригаде се сместио у Лозници. У овом распореду Бригада остаје до 6. октобра 1944.[28]

Пошто ју је сменила 3. бригада, 5. бригада одлази на просторију Нрупањ — Столице, а након два дана се пребацује на просторију Текериш — Синошевић где остаје до 7. октобра у

[27] Зборник 1/12, док. 162; стр. 415.
[28] Архив ВИИ, кут. 1243; фас.1/30.

својству опште резерве корпуса.[29]

Тих десетак дана у Прњавору, Лешници, Лозници и Бањи Ковиљачи јединице 3. бригаде искористиле су за срређивање и војно-политичку припрему за предстојеће борбе. У четама је свакодневно одрждвана војна настава и извођена стројева обука и обука у руковању оружјем, посебно са бацачем. „Џон Бул" и противтенковским пушкама. Редовно је одржавана политичка настава — четне конференције на којима су борци информисани о војно-политичкој ситуацији у свету и у земљи. А т,а ситуација је управо била врло повољна за НОП и НОВЈ, па су борци са радошћу очекивали следеће информативне конференције. Таквом расположењу много су доприносили комунисти и СКОЈ-евци који су се за то претходно припремали на својим састанцима. Сем тога, ово време је искоришћено и за пропагандно-политичку и културно-просветну активност међу становницима, где су јединице биле лоциране. Становништво је на конференцијама и зборовима информисано о стању на ратиштима Европе и код нас, објашњавани су политички догађаји, а посебно одлуке АВНОЈ-а. Разобличавана је улога Недића, Љотића и Драже Михајловића. Обично је на тим зборовима укидана недићевско-четничка и бирана нова власт НОО, која је конституисана на целој ослобођеној територији. Формирана је, такође, Команда подручја за Рађевину, Азбуковац, Јадар, Мачву и Поцерину, а формиране су и команде места у Крупњу, Лозници, Ковиљачи, Богатићу, Текеришу и за Шабац. (Треба рећи да је непријатељска пропаганда, посебно четничка, борце НОВ и ПОЈ представљала као коњаче, пљачкаше, невернике и друго. Због тога су пре преласка у Србију извршене све политичке припреме да се у народу разобличи ова пропаганда, што су наши политички радници и борци у свом продору кроз западну Србију успешно извршили. При томе је битно било понашање бораца — ни шљиву узбрати без одобрења дом,аћина.)

Посебна пажња је поклањана исхрани, хигијени и општем изгледу бораца. Захваљујући раду НОО и пуној помоћи становништва, борци су добијали редовно кувану и квалитетну храну и довољну количину воћа. Одмор и добра исхрана допринели су повећању физичке кондиције (од прелаза Дрине

[29] Архив ВИИ, кут. 1244; фас. 3/30.

Санитет Бригаде — иревожење рањеника, западна Србија, септембар 1944.

сноро сваки се борац поправио за 10—15 нг). Ради спречавања ширења разних епидемија, посебно тифуса, предузимане су одређене санитетеке и хигијенске мере: редовно купање, прање воћа пре јела, преглед воде, прање рубља и одеће, парење одеће, бријање, шишање, итд. Оружје, одећа и обућа били су беспрекорно уређени.

Од посебног је значаја била кампања за мобилизацију но вих бораца ради попуне постојећих и формирање нових јединица, јер су бригаде и Дивизија бројно били слаби. Трећа бригада је 30. септембра имала само 397 бораца и руководиоца, од чега 60 другарица, а 36. дивизија 1000 бораца, (Бригада је у то време од наоружања имала 194 пушке, 49 пушкомитраљеза, 101 аутомат, 5 противтенковских пушака, 1 противтенковски бацач, 5 минобацача, 21 пиштољ, 507 ручних бомби, и 12 јахаћих и 43 товарна коња). Мобилизација је вршена на добровољној основи под паролом „Ступајте у редове славне Народноослободилачке војске." Нарочитог успеха је имала 5. бригада у лозничком крају где је за два дана примила 310 нових бораца. Преко пунктова на Сави које су успоставили 16. и 11.

дивизија примљен је и известан број бораца из Срема (у првом транопорту дошло је 311 бораца, од нојих је у 36. дивизију дошло 109 бораца). Тих дана формирана је и Мачванска бригада, која је ушла у састав 11. дивизије 12. корпуса, као њена 3. бригада. Преко Главног штаб,а Војводине убрзавано је пребацивање у Србију и 6. војвођанеке бригаде 36. дивизије.[30]

БРИГАДА У БЕОГРАДСКОЈ ОПЕРАЦИЈИ

До почетка октобра била је ослобођена цела северозападна Србија. Јединице 12. корпуса вршиле су блокаду Шапца, а јединице 1. пролетереке дивизије, ослободиле су, до 4. октобра, Уб и Вреоце и разбијене непријатељске снаге потискивале ка Обреновцу и Београду. У исто време јединице Црвене армије (223. и 113. дивизије) заједно са дивизијама 14. корпуса НОВЈ, ослободиле су источну Србију и до 10. октобра прешле Јужну Мораву код Велике Плане, где је уопостављена веза са снагама 1. армијске групе. До тог дана јединице 10. и 31. гардијског стрељачког корпуса Црвене армије са јединицама Банатске оперативне зоне (8. војвођанска бригада, касније 12. војвођанска бригада, ударни батаљон 5. банатски, Вршачки, Белоцрквански и Панчевачки НОПО) ослободиле су Банат и избиле на Дунав и Тису. За то време јединице Сремске оперативне зоне извеле су велики број акција нападајући непријатељске посаде, његове јединице које се извлаче на запад, саобраћај, а посебно пругу Београд — Загреб и спречавале Немцима да организују линију за одбрану у средишном делу Срема.[31]

Спајањем јединица 1. армијске групе и Црвене армије, немачке снаге у Србији биле су раздвојене на два дела. Снаге северно од Линије Петровац — Велика Плана — Младеновац

[30] Зборник 1/12, док. 163, стр. 418; Зборник 1/13, док. 31. стр. 89, Архив ВИИ, кут. 1240, рег. бр. 4, фас. 2/1 и кут. 589/Б, фас. 10, док. 8/99.

[31] У то време јединице Сремске оперативне зоне биле су: 6, 7, 8, 9, 10. и 11. војвођанска бригада. Почетком октобра 8. војвођанска бригада прешла је у Банат, а 6. војвођанска бригада, 8. октобра, у Србију, у састав 36. дивизије. „Ослободилачки рат народа Југославије", стр. 295, 301, 302, и 312; ВЕ књ. 10, стр. 670; С. Савић, нд. стр. 441—461.

)

— Обреновац потпале су под команду Штаба армијске груне „Фелбер" потчињене Штабу 2. оклопне армије, а снаге јужно од те линије под команду Штаба 34. армијског кориуса потчињен групи армије „Е". Жилавом одбраном ове снаге су настојале да стабилизују фронт јужно од Београда и створе услове за успешно спајање са групом армије „Е",[32] која се повлачила из Грчке.

Врховни шт,аб је оценио да су створени сви услови за ослобођење Београда, главног града нове Југославије, града чије је становништво поднело велине жртве водећи илегалну борбу у условима троипогодишње окупације. Планом Врховног штаба београдска операција имала се извести заједничким дејствима јединица 1. армијске групе и делом трупа 3. украјинског фронта. Сходно томе, Врховни штаб је већ 6. октобра, одмах након ослобођења Панчева, нзредио 12. корпусу (11, 16, 28. и 36. дивизији) да овлада Обреновцем и буде спреман за напад на Београд.[33]

Корпус је истог дана кренуо уеиљеним маршем и до 9. октобра стигао на просторију Бањани — Уб — Бровић, а 3. бригада 36. дивизије стигла је у рејон Стублина истог дана око 24 часа. Пета бригада је истог дана из Уба отишла за Ваљево, где ће остати до 15. октобра и вршити гарнизону службу.[34]

Штаб 12. корпуса је 9. октобра издао наређење за напад на Обреновац у коме се налазило око 800 Немаца са два брдска топа и два тенка. Напад је почео истог дана у 24 часа са 11. дивизијом са југа, истока и североистока и 16. дивизијом са запада и северозапада. Трећа бригада 36. дивизије кретала се комуникацијом Уб — Ооореновац као корпуена резерва.[35]

Иако је до зоре углавном савладана спољна одбрана у ширем рејону Обреновца, напад није уепео из више разлога: у току дана из Београда су у Обреновац стигле јаче он,аге (по оцени Штаба корпуса у Обреновцу се након тога нашло укупно до 2000 војника) са више тенкова; штабови дивизија су им^али мало времена па је напад организован на брзу руку, све

[32] Исто, стр. 311 и 312.

[33] Исто, Зборник 1/13, док. 184, стр. 475.

[34] Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 28, 1/20 и кут. 1244, рег. бр. 31, фас. 3; Зборник 1/13, док. 185, стр. 479.

[35] Зборник 1/13, док. 76, стр. 190, док. 82, стр. 204, док. 184, стр. 475 и док. 185, стр. 479.

јединице су закасниле и напад није извршен у одређено време и једновремено (12. бригада 11. дивизије ступила је у борбу тек око 3 чаеа, слабо је било организовано садејство, како између дивизија тако и унутар њих; за рушење бункера и за борбу против тенкова није било одговарајућих артиљеријских оруђа; било је непотребног задржавања око упорно бранених отпорних тачака у спољној одбрани и око тенкова, и др.[36]

Ујутро, Штаб 12. корпуоа издаје наређење 11. и 16. дивизији да са по једном бригадом блокирају Обреновац а са осталим снагама изврше покрет: 11. дивизија на просторију В. Моштаница, 16. дивизија на просторију с. Вранић, а 36. дивизија (3. бригада и 31. шумадијска бригада) на просторију М. Моштаница. Међутим, пре него је дошло до извршења ове оалуке, Штаб корпуса је мења и наређује 36. дивизији да са својом 3. војвођанском и 31. шумадијском бригадом, као и са 2, бригадом 16. дивизије, истог дана у 21 час поново нападне Обреновац. При томе је требало да 11. и 16. дивизија пређу Колубару и исте ноћи, 10/11. октобра, нападну непријатељске снаге на линији Барич — Моштаница — Сремчица.[37]

Напад је извршен на време и то 31. шумадијска бригада са истока, 3. војвођанока са зап,ада, а 2. војвођанска са севера. Међутим, ни овај напад, који је трајао целу ноћ, није успео, пре свега због немања тешких артиљеријских и противоклопних оруђа и слабе организације садејства, посебно са 31. шумадијском бригадом. Све три бригаде претрпеле су губитке од 17 мртвих и 36 рањених бораца. Нарочито оштра борба била је на правцу напада 3. бригаде. Њен 2. и 3. батаљон су нападали уз цесту Шабац — Обреновац на непријатеља који се бранио из циглане, док је 4. батаљон нападао од ваљевске цесте. Посебно тешку борбу је водио 3. батаљон према коме је непријатељ упутио и своје тенкове. У неравноправној борби са тенковима 3. батаљон је морао да се повуче. Том приликом остала еу неизвучена два рањеника. Кад се референт санитета батаљона, Вера Мишчевић, чувши њихово запомагање вратила према тенковима и покушала да их извуче, смртно је погођена рафалом из једног тенка. Борци су јој притекли у помоћ, али је за њу било касно. Пред зору јединице су се повукле на

[36] Зборник 1/13, док, 90, стр. 222, док. 93, стр. 229, док. 94, стр. 230, док. 95, стр. 233; Зборник 1/14, док. 195, стр. 586.
[37] Исто.

полазне положаје. Укупни губици бригаде били су 2 погинула и 4 рањена борца.[38]

Исте ноћи и у току дана 11. октобра, јединице 11. и 16. дивизије овладале су линијом Јасенак — Моштаница — Сремчица и наставиле продор према Сави: 11. дивизија десно правцем Сремчица — Железник — Жарково, а 16. дивизија лево правцем Умка — Остружница — Макиш.[39]

У међувремену, 6. војвођанска бригада је прешла Саву (у рејону Грабовачког острва) и из Срема дошла у Србију. Она је у с. Јеловик 10. октобра успоставила везу са Штабом 36. дивизије и тако, након седам меоеци, ушла у састав своје дивизије. Шеста бригада је била три пута већа од 3. и 5. бригаде — имала је преко 1200 бораца. Сем тога, била је врло добро наоружана. Са собом је довела и око 2000 нових бораца за попуну војвођанских бригада 12. корпуса. Сусрет бораца и руководства 6. бригаде са Штабом дивизије и борцима војвођанских брипада, који се одиграо у с. Стублинама након што је Бригада прегазила Нолубару, био је дирљив. То је био сусрет са „Сремом". „Босанци" су желели да нешто дознају о својим родитељима, браћи, сестрама, родбини, пријатељима и друговима, а ови опет да виде ко је све преживео и ко се враћа у свој родни Срем.[40]

Након и другог неуспелог напада, Штаб корпуса је оставио 36. дивизију на сектору Обреновца (Мислођин — Јаеенак — М. Моштаница) да спречи евентуални продор непријатеља из Обреновца према Убу или Београду. Шеенаестој дивизији наређено је да наступа у правцу Остружнице и даље ка Чукарици и ликвидира непријатељске снаге у Остружници, Железнику и Жаркову; 28. дивизија добила је задатак да наступа ка Железнику и да ликвидира непријатељске снаге у Кнежевцу и Жаркову, а 11. дивизија је упућена на просторију Бађевац — Гунцати ради срећивања и одмора.[41] Сходно том наређењу,

[31] Зборник 1/13, док. 107, стр. 253, док. 116, стр. 275; Зборник 1/14, док. 195, стр. 587; Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 28, 1/20;

[39] Вера Мишчевић је после рата проглашена за народног хероја. Зборник 1/14, док. 195, стр. 587.

[40] Живан Нинковић „6. војвођанска", стр. 102 и 117;

[41] Зборник 1/13, док. 107, стр. 253 и док. 126, стр. 298; Зборник 1/14, док. 195, стр. 587.

16. дивизија је 13. октобра скоро без борбе ушла у Умку и продужила према Оетружници, а 36. дивизиЈа је истог дана заузела следећи распоред: 3. бригада у Мислођину, 31. шумадијска у Јасенку, 6. војвођанока у М. Моштаници, док се 5. бригада и даље налазила у Ваљеву.[42]

Ујутро 14. октобра батаљони 3. војвођаноке бригад; држали су положаје: 1. батаљон је затварао правац од Барича ка Буковику (к. 221), 2. батаљон распоређен у Бађевцу затварао је прав#ц од Мислођина и р. Иолубаре, 3. батаљон је био у с. Јасенку у бригадној резерви, а 4. батаљон је са коса испред Мислођина затварао тај правац. Рано ујутро Немци еу дигли у ваздух складиште муниције код Барица, а нешто касније и складишта у Обреновцу. Како су били одвојени од снага у Београду, Немци и љотићевци су око 9 часова отпочели извлачење из Обреновца ка Забрежу где су организовали пребацивање преко Саве у Срем. Чим је добијен извештај о напуштању града, батаљони Бригаде су кренули у фронтално гоњење према Забрежју. Спољна одбрана је убрзо савладана, а у уличној борби брзо је ослобођен и већи део Забрежја. Међутим, у рејону прелаза Немци су се жилаво бранили све док и последњу групу нису пребацили. Након четворочасовне борбе на десној обали Саве више није било ни Немаца ни љотићеваце. Други, 3. и 4. батаљон имали су 4 погинула и 8 рањених бораца. Губици непријатеља износили су 23 мртва, око 30 рањених и 21 заробљен војник. Уништен је један тенк, неколико камиона и заплењено 52 пушке и 1 пушкомитраљез. Након завршетка борбе, 1. батаљон је остао са Штабом бригаде у Обреновцу, а 2, 3. и 4. батаљон су се сместили у с. Забрежју одакле су контролисали Саву. Санитет и интендантура сместили су се у Баричу.[43]

Тот истог даиа јединице 1. армијеке групе и 4. механизованог корпуса Црвене армије завршиле су подилажење и из биле на главну непријател>ску одбрамбену линију Београда: Велики и Мали Мокри Луг — Бањица — Жарково — Макиш.

[42] Зборник 1/13, док. 107, стр. 253, док. 112, стр. 266, док. 12е>, стр. 298, док. 134, стр. 315, док. 135, стр. 317, док. 136, стр. 318, док. 146, стр. 336, док. 157, стр. 363; Зборник 1/14, док. 195, стр. 587.

[43] Зборник 1/13, док. 185, стр. 481; Зборник 1/14, док. 142, стр. 385, док. 195, стр. 588; Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 28.

Улазак Бригаде у ослобођени Обреновац, 14. октобар 1944.

Прва, 5, 6, 11, 28. и 16. дивизија 1. армијске груие налазиле су се у првом ешелону. Главнина 4. механизованог корпуса Црвене армије била је дуж Авалског друма, према Бањичком вису, а мањи део дејствовао је на правцу напада 5, 1. и 6. пролетерске дивизије. У резерви 1. армијске групе била је 21. дивизија, док се 36. дивизија налазила у рејону Обреновца. У овој ситуацији и у наведеном распореду, а у духу заједнички створеног гшана за напад, између Штаба 1. армијске групе и Штаба 4. механизованог корпуса (14. октобра), Штаб 1. армијског корпуса издао је своју заповест за напад на непријатељске снаге у Београду:

— Јединице 1. пролетерског корпуса нападају правцем: 5. дивизија — улицом Краља Александра (Булевар револуције) — Краљице Марије (27. марта) — Цара Душана; 1. пролегерска дивизија — Дедиње — Булевар ослобођења (Булевар ЈНА) — Крунска (Улица пролетерских бригада) — Дечанска (Моше Пијаде) — Калемегдан; 6. пролетерска дивизија — Топчидер — Војна болница — улица Краља Милутина — Краља Милана (Маршала Тита) — Кнез Михаилова— Горњи град; 21. дивизија образује општу резерву на просторији Лештине — Бели Поток — Зуце и обезбеђује правац од Смедерева.

— Јединице 12. корпуса нападају правцем: 16. дивизија Баново брдо — Михајловац — главна железничка станица — Савско пристаниште; 11. дивизија — Жарково — Кошутњак — Булевар Војводе Степе — Милоша Великог — Босанска — Поп

Лукина улица — Доњи град; 36. дивизија требало је да се као други ешелон одмах постави на просторију Велика Моштаница — Железник — Остружница (Мачванска да остане у Обреновцу), а 28. дивизија да хитно крене ка Мачви, пређе Саву и заузме Срем. Митровицу.

Поред подршке јединицама 1. армијске групе, 4. механизовани корпус образује и јуришне групе за ликвидацију појединих упоришта.

Јединиде у нападу на Београд подржавала је авијација 3. украјинског фронта, а дуж десне обале Дунава и Речна ратна флотила Црвене армије.

Укупне непријатељске снаге које су се браниле у Београду износиле су 40 пешадијских и 4 тенковска батаљона. око *V.* артиљеријских дивизиона разних калибара земаљске артиљерије и 5 дивизиона противавионске артиљерије.[44]

Напад на непријатељске снаге у Београду отпочео је 14. октобра по подне, како је планом било и предвиђено. Након вишечасовне борбе непријатељска одбрана је сломљена на свим правцима напада. У зони напада 12. корпуса, поред И. 16. дивизије, нападала је и 28. дивизија која због измене ситуације, није пошла према Мачви. Исто тако, због настале ситуације, Мачванска бригада, по наређењу Штаба 11. дивизите, уместо у Обреновац, одлази на просторију Велике Њиве — Велико Село, а нешто каснијим наређењем, издатим истог дана, врши покрет правцем Велико Поље — Дражевац — В. Мошганица и поставља се у јужном делу Макиша (Беђарски Луг — Наврате). Због тога је 3. војвођанска бригада и даље остала Обреновцу и Забрежју.[45]

Следећег дана, 15. октобра, док су јединице 1. армијског корпуса НОВЈ и 4. механизованог корпуса Црвене армије водиле оштре борбе у Београду, немачка групација (1. брдска дивизија, 1. и 2. пук „Брандербург", борбена група „Витмон" и делови 3. полицијског пука), која је наступала од Смедерева, покушала је да се пробије и споји са снагама у граду. Након тешких борби у ретону Гроике и Каменолома, а затим V решн^ Цветкове механе, Коњарника и Великог Врачара, непријатељске снаге су 16. октобра одбачене ка Малом Мокром Лугу. Предвића^ући да ће Немци и по други пут покушати да уђу у град, Штаб 1. армијске групе је 5. дивизију оријентисао премч просторији М. Мокри Луг — Велики Врачар, а 21. дивизији (ојачано! са 2. бригадом 6. дивизије) наредио да по сваку цену сгте^ди пполол Немпима од правца Болеча, док Ї*е 11. дивизш^ извукао из уличних борби и упутио је у рејон Авале да спречи

[44] Ослободцлачки рат, књ. 2, стр. 313, 318 и 319; Збооник 1/13, док. 158, стр. 364, док. 159, стр. 369, док. 165, стр. 387, док. 166, стр. 390 и док. 167, стр. 391.

[45] Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 319 и 320; Зборник 1/13, док. 165, стр. 387 и док. 166, стр. 390.

извлачење Немаца јужно од Београда, ка Обреновцу и Шапцу. Но, како Немци ни нападима ноћу 16/17. октобра, у рејону Болеча и М. Мокрог Луга нису успели да пробију одбрану 21. дивизије, одлучили су да напусте гломазиу ратну технику (оставили су је дуж друма Гроцка — Болеч) и да изврше продор правцем Авала — Топчидер и даље на запад. У ту сврху су о5разовали три групе: група за продор „Витман", група за заштиту десног бока „Хилебрант" и група за обезбеђење позадине „Лангрок". Увече 17. октобра група „Витман" кренула је у напад — једном колоном према Врчину, а другом ка Зуцу — овлада Авалом. Захваљујући јединицама 11. и 5. дивизије непријатељ у томе није успео. Међутим, Немци су ујутро, 18. октобра, продужили напад на правцу Врчин — Зуце и захваљујућтл једној својој колони која је избила на североисточне падине Водичког брда, немачке главне снаге су успеле да преко Зуиа продру ка Авали, а помоћне ка Шупљем Камену. Одлучном одбраном 5. и 12. бригаде 11. дивизије и 6. бригаде 36. дивизије (кот^ је у рејон Авале дошла по заповеети Штаба 36. диви~"-> од 17. октобра) и уз подршку јединица 4. механђзованог коргуса Црвене армије, немачке снаге *су* заустављене на птшлази^п Авали. И сви следећи напади непријатеља према Авали, током дана, 18. октобра, били су потпуно осујећени. Истовремено, вођене су и тешке борбе у рејону Врчина, на друму код Шупљег Камена и код Младице, где су делови 23. дивизије пружиле одлучан отпор Немцима. Немачке снаге из рејона Болеча, гоњене ол стране 21. дивизије, а заустављене осталим јединицама НОВЈ, укључујући ту и јединице 16. и 36. војвођанске дивизите иаштте сV се 18. октобра увече, збијене V рејош/ и^ме^/ Вг>чина. Зуца, Авале и Авалског друма. Ова немачка групаш*^, која је у тродневним борбама претрпела губитке од око 4.000 мптччт и зароб^ених. очекивала]е пад моака тта би се лакше ппобила преко Авалског друма на запад. У борбама које је тог дана водила у рејону Авале 6. војвођанска бригада 36. дивизије имала је 70 п^гттшптих, 96 рањених и *22* нестала борца.[46]

Осамнаестог октобра 11, 16, 21, 23. и 36. дивизији наређено 1*е да ггаиступе коначној ликвидацији опкољене немачке групаиије на просторији Врчин — Зуце — Авала — Шупљи Камен. У ликвидацији групације учествовали су и делови 4. механизованог корпуса Нпвене армије. Ноћу 18/19. октобра настале су огорчене борбе. Притиснути са свих страна Немци су настотали да се главним снагама пробију преко Авале, а помоћним

[46] Ослободилачки рат, књ. 2. стр. 320. 321, 322 и 324: П. Гртпић, н.д. стр. 296: Зборник 1/13, док. 188, стр. 509; Зборник 1/14, док. 3, стр. 10, док. 8. стр. 20, док. 9, стр. 21. док. 10, стп. 27. док. 12, стл. 26. док. 15. стр. 30. док. 16. стр. 33. тток. 17, стр. док. 19, стр. 36, док. 20. стр. 36, док. 21, стп. 37. док. 27, стп. 56, док. 31. сп>. 63, док. 32, сто. 69, док. 33, стр. 70. тток. З>, стр. 74, док. 36, стр. 75. док. 40, стр. 82, док. 42, стр. 87, док. 43 стр. 88, док. 45, стр. 91.

преко Врчина, али у томе нису успели. Сутрадан, 19. октобра, уелед снажних налета 2. бригаде 6. дивизије, 12. бригаде 11. дивизије и 14. бригаде 23. дивизије са ноложаја Карагача — Мариновац — Зуце — Бели Поток ка Авалском друму и уз једновремени нротивнапад наших и совЈетских јединица са Авале, Немци су претрпели огромне губитке. Немачка команда преетала је да функционише, а војнике је обузела паника, што је довело до расула и коначног слома. Немачке снаге које су се пробиле преко Авалског друма биле су дочекиване и уништаване од 6. бригаде 36. дивизије, 5. и 12. бригаде 11. дивизије и 9. бригаде 23. дивизије. Новоформирана група „Витман" такође није успела да се 19. октобра пробије у правцу Умке и Барича као ни 20. октобра према Скели, где је хтела да се пребацн преко Саве. У тим покушЈЈима осујећени су од стране јединица 16, 28. и 36. дивизије. Од преко 20.000 непријатељских војника, успела је само група од 3.000 војника да се пробије према Шапцу.[47]

По наређењу Штаба 36. дивизије, 3. бригада је такође учествовала у ликвидацији непријатељске групације која је настојала да се пробије према Умци, Баричу и Скели. Она је 18. октобра, око 16 часова, из Обреновца (у који су дошле јединице 5. бригаде 36. дивизије) усиљеним маршем кренула правцем Барич — Умка — Железник — Сремчица. Покрет је праћен досадним ромињањем јесење кише. По доласку у Сремчицу добила је задатак да затвори цесту Београд — Степојевац од Карауле до Липовачке механе. У вези са тим 1, 3. и 4. батаљон су пред сам мрак посели положаје на Цветковом гробу, док је 2. батаљон остао у Сремчици са свим батаљоиским коморама, бригадном интендантуром и санитетом. Положаји батаљона били су тако постављени да су затварали увалу у облику потковице. По изласку на положаје непријатељ је отпочео припуцавати. Био је потпуни мрак када је непријатељ кренуо у пробој. Прво је покушао да се пробије кроз распоред 3. батаљона, а пошто је ту наишао на }ачи отпор кренуо је лево и деено, према 4. и 1. батаљону. Нарочито тешка борба ЕОЕ-ђена је испред положаја 4. батаљона где се надазио и Штаб бригаде. Једна јача група Немаца успела је да се пробије кроз распоред батаљона и да чак угрози и сам Штаб бригаде. Међутим, она је убрзо била ликвидирана. Ипак, после неколико узастопних напада, једној групи од 120—150 непријатељских војника пошло је за руком да се на споју 3. и 4. батаљона про-

[47] Зборник 1/14, док. 41, стр. 84, док. 42, стр. 87, док. 45, стр. 91, док. 62, стр. 138; Ослободилачки рат, књ. 2 стр. 324 и 325.

Бригада у покрету ка Сремчици, октобар 1944. На челу колоне јаше Бранко Крњаја, начелник Штаба Бригаде. J

бије и пребаци преко цесте код Липовачке механе. Оштре борбе водио је и 1. батаљон. Након ових окршаја непријатељеве снаге су одбијене јужно према с. Барајеву. У току ових борби непријатељ је претрпео губитке од 12 погинулих, 6 рањених и 4 заробљена војника, док је Бригада имала 2 погинула и 6 рањених.[48]

Сутрадан, 19. октобра, сва четири батаљона бригаде пошла су у нап^ад на снаге непријатеља које су се налазиле у Барајеву, одакле су се преко цесте код Багрдана пребацивале за Бићевац. Трећи и 4. батаљон су нападали правцем Нар(аула — Ненадовац — Љута страна — Циганска кућа, а 1. и 2. батаљон су пошли у напад на Барајево преко Липовачке механе и Багрдана. По изби}ању 1. и 2. батаљона у рејон Багрдана, дошло је до краће и оштре борбе са колоном која је ту прелазила цесту. Батаљони су уепели да пресеку колону и да један део гоне према Бићевцу, а други према Барајеву. И 3. и 4 батаљон су гонили и разбијали непријатељске колоне и групе

[48] Зборник 1/14, док. 142, стр. 385; Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 28, фас. 1.

у току целог тог дана. По паду мрака мање групе непријатеља покушавале су се пребацити преко цесте, али су наилазиле на заседе које су поставили чете и батаљони Бригаде. У току тог дана Бригада је имала 8 мртвих и 18 рањених бораца; губици непријатеља износили су 80 мртвих и 30 заробљених војника. Велики број мртвих код непријатеља указује на његову жељу да се по сваку цену пробије на изабраном правцу, чак и када је то очигледно било немогуће.[49]

Према заповести Штаба 36. дивизије, Бригада је 20. октобра требало да оде у рејон Барича. Међутим, у току покрета, по избијању на Мељак, 3. и 4. батаљон су се сукобили са јачим непријатељевим снагама које су имале намеру да се преко М. Моштанице пробију до Саве и пребаце у Срем. Оба батаљона су, заједно са 5. бригадом и деловима Црвене армије, са овом групом водила борбу све до 16 часова, када су је потпуно разбили и уништили. И 1. и 2. батаљон су се сукобили са групом Немаца на цести Степојевац — Београд коју су, након оштре борбе, успели да разбију. У овим борбама Бригада је имала 9 мртвих и 26 рањених, а непријатељ преко 100 мртвих и 90 заробљених.

У тродневним борбама Бригада је укупно имала 19 мртвих и 50 рањених бораца. У исто време непријатељ је имао укупно 192 мртва, 6 рањених и 124 заробљена. Заплењено је 15 пушкомитраљеза, више десетина пушака, 15.000 пушчаних метака, 24 коња, око 180 пари одела и ципела и извесна количина друге војничке опреме.

Иако је непријатељ претрпео губитке за преко 4,5 пута веће, губици Бригаде нису били за потцењивање, тим пре што су се они могли избећи, јер је борбена иницијатива била у рукама наших јединица. Узрок је у томе што јединице нису користиле природне и вештачке заклоне (у првом реду нису копале ровове) у сачекивању непријатељевих група које се пробијају, или када су их гонили. Одушевљени што их виде како унезверено покушавају да се пробију или како у паници беже, борци су непотребно устајали и гађали из стојећег става. На тај начин су постајали изванредна мета присебних непријатељских митраљезаца и минобацача. Овоме треба додати да је међу рањеним и погинулим највећи број новопримљених и у борби још неискусних бораца.

[49] Исто.

Након наведених борби, Бригада је око 22 часа стигла у Барич где су се сместили 3. и 4. батаљон, Штаб бригаде, бригадна интендантура и санитет. Други батаљон се сместио у Мислођмну да затвара правац од Јаеенка, а 1. батаљон у кућама на цести код мостова на Колубари ради затварања тог правца.[50]

Док су наведене дивизије разбијале непријатељску групацију у ширем рејону Авале, остале дивизије 1. армијске групе НОВЈ, заједно са јединицам,а 4. механизованог корпуса и уз масовну подршку грађана, у оштрим и тешким уличним борбама ослобађале су зграду по зграду, улицу по улицу и део по део главног града. До 19. октобра увече скоро цео град је био ослобођен. Ноћу 19/20. октобра непријатељ је био присиљен на повлачење преко Саве, а ујутро 20. октобра заузете су и последње отпорне тачке на Иалемегдану и на Савском мосту. Тог јутра главни град Југославије био је коначно ослобођен. Цео град је био на ногама. Заставе слободе лепршале су се на многим зградама и у рукама одушезљеног становништва, а нарочито омладине, од којих су многи учествовали у оружаној борби за ослобођење града.[51]

Вест да је Београд ослобођен снажно је одјекнула код бораца и старешина свих војвођанских јединица. У одушевљењу се грлило, пуцало, певало и играло. Радост је била увећана сусретом са борцима Црвене армије који су учествовали у ослобођењу Београда и ликвидацији немачке групације у ширем рејону Авале. Иако 3. бригада није учествовала у ослобођењу самог града, борци и старешине били су поносни што су борбом у његовом ширем рејону (ослобађањем Обреновца и учешћа у ликвидацији групе „Витман"), створили услове да друге јединице успешно заврше уличне борбе и ослободе престоницу нове Југославије. За слободу главног града 62 борца и старешине су (као рањени) пролили своју крв, а њих 25 дало је и своје животе. Жртве су вишеструко наплаћене. У борбама са 3. бригадом, у току београдске операције, непријатељ је претрпео укупне губитке од 396 избачених из строја (215 погинулих, 36 рањених и 145 заробљених), што је одговарало бројном стању Бригаде пред београдску операцију. За учешће у ослобођењу Београда, за изванредно јунаштво и

50 Исто, и Зборник 1/14, док. 106, стр. 267 и 268.
[51] Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 326.

Борци 3. батаљона спроводе заробљене Немце, Сремчица, октобар 1944.

упорност и за допринос победи над Непријатељем, Врховни командант НОВ и ПОЈ, маршал Јосип Броз Тито у заповести поводом ослобођења града, изразио је своју захвалност и одао највеће признање „... борцима, командирима, командантима и политичким комесарима: 1. дивизије, 5. дивизије, 6. дивизије, 21. дивизије, 28. дивизије, 16. дивизије, 36. дивизије и 11. дивизије .. Насније су, као посебно појединачно признање, сви борци и старешине добили и Споменице за учешће у борбама за ослобођење Београда.

Док су трајале борбе за ослобођење Београда, јединице Сремске оперативне зоне, нападима на непријатељске посаде, колоне у покрету и рушењем комуникација, настојале су да ометају извлачење непријатељских снага из Београда и Земуна, и да спрече организовање његове одбране у средишњем и западном делу Срема. Од 14. до 21. октобра 7. и 9, војвођанска бриг(ада су сваку ноћ рушиле пругу Београд — Загреб на деоницама између Руме и Срем. Митровице, Мартинаца и Нукујеваца, Мартинаца и Лаћарка, Бачинаца и Кукујеваца, Бачинаца и Гибарца и Шида и Товарника, и тако спречавале брже

извлачење његових снага на запад. Мада снаге Сремске оперативне зоне (6. и 8. бригада су биле ван Срема) нису биле у стању да спрече извлачење, ипак је њихов допринос значајлн, како за време продора јединица НОВЈ у Србију и у београдској операцији, тако и у спречавању организовања одбране непријатеља у Срему.*

Ослобођењем Београда потпуно је онемогућена жеља немачког врховног команданта Југоистока да стабилизује фронт у Србији. Немци су били присиљени да фронт организују знатно западније. Ослобађањем, у исто време и готово целе Србије, сем Иосовз и долине западне Мораве (од Ираљева на запад), НОВЈ је по први пут добила сигурну позадину, која је као солидна стратегијска основица постала извор људеких и материјалних резерви за даље вођење рата. Ослобађање Бооградa имало је и огроман морално-политички и војни значај, не само за Србију, већ и зацелу земљу. Народи и народности Југославије сада су дубоко били уверени у сигурну и блиску коначну победу НОВЈ и савезника над фашистичком Немачком и његовим слугама.[52]

БОРБЕ ЗА ОСЛОБОБЕЊЕ СРЕМА

По ослобођењу Београда, јединице 12. војвођанског корпуса добиле су задатак да се поставе на просторију Умка — Јасенак — Стублине — Грабовац — Скела — Обреновац рад'1 организовања прелаза преко Саве у Срем и пресецања комуникације које из Земуна воде за Руму, Сремеку Митровицу и Н. Сад, ,а којима су одступале непријатељске снаге. Заповешћу Штаба 12. корпуса, 16. дивизија добила је задатак да форсира Саву на сектору с. Скеле и наступа правцем: с. Иупиново — с. Ашања — с. Деч — с. Шимановци — с. Нрњешевци —

* Од 1. септембра до 21. октобра бригаде Сремске оперативне зоне (6, 7, 8, 9, 10. и 11.) извеле су преко 150 акција и борби, и нанеле непријатељу губитке од преко 1500 избачених из строја и запленили велику количину оружја, муниције и опреме (преко 1300 пушака, око 60 митраљеза, 2 топа, 2 минобадача, 43 пиштоља, и др.), а у 65 диверзија разрушиле 16 км пруге и уништиле или оштетиле 3 локомотиве, 9 вагона, 3 тенка, 7 мостова, 13 бродова, 6 шлепова и 8 моторних возила (С. Савић, н.д., стр. 461).

[52] Исто, стр. 327 и С. Савић, стр. 456—461.

с. Војка — Ст. Пазова. И 36. дивизија добила је задатак да форсира Саву код Умке и, обухватајући Земун са запада, наступа правцем: с. Јаково — с. Сурчин — с. Добановци — с. Батајница. За њом је требало да наступа 11. дивизија, док је 28. дивизија остављена на просторији Обреновац — Умка као корпусна резерва.

Јединице Сремске оперативне зоне (7, 9, 10. и 11. војвођанска бригада) имале су задатак да дејством у позадини непријатеља (нападајући гарнизоне, саобраћајнице и колоне у повлачењу) олакшају пребацивање преко Саве јединица 1. и 12. корпуса и њихово брже продирање кроз Срем.[53]

Прешавши Саву 20. октобра око 9 часова, јединице 6. пролетерске дивизије, са деловима 4. механизованог корпуса, након дводневне оштре борбе, ослободиле су Земун 22. октобра. Тог дана у јутарњим часовима 16. дивизија успешно је форсирала Саву код Скеле и до ноћи избила у рејон с. Шимановци, одакле је, након оштре борбе и протеривања непријдтеља према с. Нрхову, наставила наступање према Руми заједно са 10. војвођанском бригадом која се налазила у рејону Нупиновачких и Обрежских шума. На каналу Јарчина непријатељ је пружио жилав отпор, а нарочито на одсеку с. Јарак — с. Добринци — с. Путинци.[54]

На сектору Умке 36. дивизија је отпочела форсирање Саве рано ујутро 22. октобра. Након преласка Саве и пролаза кроз с. Јаково, 3. бригада је као деснокрилна колона Дивизије наступала дуж пруге од Јакова ка Еатајеици у коју је стигла до 23 часа, не наилазећи на отпор непријатеља. Ту у Батајници Бригада је и заноћила. Шеста бригада је од Јакова, као левокрилна колона дивизије, наставила покрет правцем с. Бечмен до с. Крњешевци, а 5. бригада, као централна колона дивизије, пошто је последња прешла Саву, заноћила је у с. Добановцима.[55]

[53] Исто и Зборник 1/8, док. 197, стр. 504, док. 198, стр. 508, док. 198, стр. 508, док. 202, стр. 523, док. 203, стр. 524, док. 204, стр. 527, док. 205, стр. 529; Зборник 1/14, док. 62, стр. 138, док. 63, стр. 139, док. 76, стр. 178, док. 77, стр. 179 и док. 78, стр. 181; Ж. Нинковић „6. војвођанска", стр. 125; С. Савић, н.д., стр. 463.
[54] Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 326; П. Грујић, н.д. стр. 299—303.
[55] Зборник 1/10, док. 17, стр. 48; Зборник 1/14, док. 115, стр. 297 и док. 142, стр. 388.

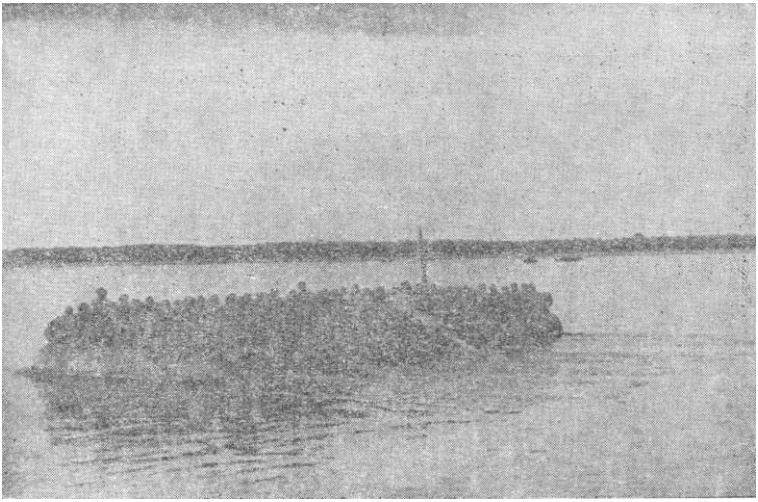

Бригада ирелази преко Саве (Умка) из Србије у Срем, октобар 1944.

Пошто се непријатељ повукао према Буђановцима, Ст. Пазови, Инђији и Руми, Штаб корпуса је, 23. октобра, наредио 35. дивизији да у садејству са 6. личком дивизијом ослободи Стару Пазову, а потом да, пошто очисти сектор Голубинци — Инђија, делом снага продире према линији Сланкамен — Бешка — Ср. Иарловци, а делом према линији Ириг — Рума. Не наилазећи на отпор непријатеља, по лепом и сунчаном времен/, бригаде Дивизије су истог дана у поподневним часовима иренуле на извршење задатка: 5. бригада је до 24 часа стигла у Инђију, 6. бригада у Стару Пазову, а 3. бригада је покрет извршила у 14 часова и занућила у Старим и Новим Бановцима. Следећег дана, 3. бригада је преко Старе Пазове отишла за Ирушедол и Марадик, док је 5. бригада из Инђије извиђала у правцу Сурдука, Сланкамена, Ирчедина, БеиЈке, Чортановаца и Ср. Иарловаца.[56]

Ујутро 25. октобра, Штаб корпуса је наредио 11. и 16. дивизији да ликвидирају одбрану непријатеља на каналу Јарчинр, ослободе Руму и наставе продирање према Сремској Митро-

[56] Исто.

вици, а 36. дивизији да поседне линију Ирушедол — Иипови и ослободи Ириг, обухвати Руму са североистока и истока, и ТсјКо 16. дивизији олакша ослобођење града. Наређењем Штаба 36. дивизије 3. бригада добила је задатак да ослободи Ириг, 6. бригада да поседне линију Ирушедол — Прњавор, а 5. бригада да поседне положаје на румском друму оријентишупи део снага према Руми, а део прем,а Иригу.[57]

Истог дана, већ у 6 часова, 3. бригада је са једним батаљоном и једном батеријом топова Црвене армије, отпочела напад правцем Прњавор — Ириг: 1. батаљон лево од цесте, 2. батаљон дуж цесте, 3. батаљон и батаљон Црвене армије деоно од цесте, а 4. батаљон је задржан у резерви и кретао се за 2. батаљоном. Снажном ватром испред Ирига непријатељ је задржао батаљоне. У току дана извршено је више јуриша, међутим, непријатељ не само што није дозволио да се наше јединице уклше у његов раопоред, већ је извршио и неколико противнапада. Последњим противнацадом успео је да одбаци 3. батаљон и батаљон Црвене армије. У тој ситуацији је, након јаче артиљеријске припреме, у 18 часова на правцу напада 3. батаљона и батаљона Црвене армије, уведена у борбу и бригадна резерва — 4. батаљон, који је у снажном налету разбио непријатељску одбрану и упао у град. То је код непријатеља изазвало пометњу и он се убрзано извлачи из Ирига на цесту Ириг — Рум,а у висини циглане и на косе лево од Ривице где организује одбрану. Борбом и осталих батаљона, Ириг је до 22 часа био ослобођен.

У борби за Ириг Бригада је имала 23 погинула и 28 рањених бораца, док су губици непријатеља износили 36 мргвих, 17 заробљених и непозн,ат број рањених. Заплењена су 2 тешка и 1 лаки бацач, 18 „шараца", 3 топа, 50 пушака, 8 аутомата, 10 пиштоља, 5 кола пушчане муниције, 80 мина за тешки бацач и око 20 пари одеће и обуће. А 8. совјетска батерија уништила је 1 борна кола и 1 топ.[58]

Истог дана 4. батаљон 5. бригаде садејствовао је јединицама 16. дивизије у нападу на с. Путинце које су, након тешких борби, ослободили око 18 часова. Остали батаљони 5. бри-

[57] Зборник 1/8, док. 212, стр. 545 и док. 215, стр. 552.
[58] Зборник 1/14, док. 142, стр. 389; Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 28, фас. 1.

гаде (1. и 3), уз мање борбе, стигли су до краја дана до Шатринаца.[59]

Одмах пошто су непријатељске снаге из Ирига протеране, 1. и 3. батаљон 3. бригаде здпосели су положаје на цеети према циглани, а 2. и 4. батаљон пут који води према Ривици. Но, у току ноћи, око 2 часа 26. октобра, Штаб 36. дивизије је поново наредио 5. бригади да избије на друм Рума — Ириг и да са 6. бригадом, која ће се кретати дуж друма од Ирига, са севера обухвате Руму и пруже непосредну помоћ јединицама 16. дивизије у ослобођењу Руме. Сходно томе, 3. бригада је требало да се рокира удесно, оријентишући главнину према Врднику. Међутим, пре него што је 6. бригада преузела положаје 3. бригаде, непријатељ је у 5,30 часова извршио напад од Руме према Иригу. Уз помоћ совјетске артиљерије, 1. и 3. батаљон 3. бригаде и два батаљона 6. бригаде одбили су снаге непријатеља на полазне полождје. После тога непријатељ више није вршио испаде, већ је са цесте и кооe лево од пута Ириг — Ривица, непрекидно ватром обасипао положаје 3. бригаде. У току тог дана Бригада је имала 3 погинула и 5 рањених бораца. Због овакве ситуације 6. бригада је преузела положаје 3. бригаде тек ноћу 26/27. октобра. За то време 5. брипада је настојала да избије на румски друм, али због брисаног простора није успела све до пред ноћ, када њени батаљони непосредно садејствују јединицама 16. дивизије у борби за ослобођење Руме.[60]

Након ослобођења Руме јединице 12. корпуса наставиле су гоњење непријатеља према Сремској Митровици и у току дана (27. октобрд до 16 часова) избиле на 3 км пред град. Пред фронтом 12. корпуса бранили су се главнина 13. СС дивизије, делови 150. алпске дивизије, један пук љотићеваца и извесне полицијске снаге. Штаб 12. корпуса је истог дана наредио 11. дивизији да нападне непријатељске снаге у Срем. Митровици и ослободе град; 16. дивизија да се постави на просторију Рума — Вогањ, 6. пролетерској дивизији да са Сремском оперативном зоном (9. и 10. бригадом) продире правцем Рума — Вел. Радинци — Чалма, и да пресече кому-

[59] Зборник 1/10, док. 17, стр. 50.
[60] Зборник 1/8, док. 217, стр. 556, док. 218, стр. 557, док. 219, стр. 568; Зборник 1/10, док. 17, стр. 50; Зборник 1/14, док. 142, стр.

никацију Митровица — Шид на простору Кузмин — Мартинци, а 3б. дивизији да ликвидира снаге непријатеља у Врднику и Јаску, а затим да продуж-и према проеторији Бешеново — Стејановци — Павловци. Напад је предвиђен за 21 час. Циљ је био да се што пре овлада линијом Илок — Шид — Рача коју је непријатељ уређивао за одбрану.[61]

Међутим, 11. дивизија није успела да скрши отпор непријатеља у Срем. Митровици, а ни 6. пролетерска дивизија у 8. Радинцима, док је 36. дивизија ослободил,а Врдник и Јазак. Тек након тешких борби 16. војвођанска дивизија успела је да сломије одбрану Ср. Митровице и да је 1. новембра ујутро ослободи. Тог јутра ослобођени су В. Радинци, Бешеново, Шуљам и Лаћарак. Наведене дивизије, укључујући ту и 21. српску, наставиле су гоњење непријатеља на запад.[62]

У склопу наведених операција 12. корпуса, 36. дивизија је 28. октобра добила задатак да (укључујући ту и 9. војвођанску бригаду) што пре и по сваку цену избије на гребен Фрушке горе, обухвати лево крило непријатеља и нап,адом на линију Гргуревац — Лежимир — Шуљам — Бешеново, потпомогне борбу 6. личке дивизије. Увече 29. октобра 6. војвођанска бригада пребацила се на Венац Фрушке горе и нападала непријатеља са линије Лежимир — Стари Дивош према Манђелосу и Чалми, док је 5. војвођанска садејствовала 9. и 10. војвођанској бригади у нападу на линију Бешеново — Шуљам — В. Радинци. Пошто први напад није успео, поновљен је 30. октобра увече после артиљеријске припреме.[63]

Пошто ју је сменила 6. војвођанска бригада, 3. војвођанска бригада се 27, 28. и 29. октобра одмарала у Иригу, Ривици, Прњавору и Врднику. У 10 часова, 30. октобра, извршила је покрет до Јаска, сем 3. батаљона који је отишао за Малу Ремету. По паду мрака, у 19 часова, после артиљеријске припреме, Бригада учествује у нападу Дивизије на непријатеља у рејону с. Бешанов,а. Непријатељ јачине до 800 војника посео

[61] Зборник 1/8, док. 225, стр. 565, док. 226, стр. 567, док. 227, стр. 569, док. 228, стр. 570, док. 230, стр. 575, док. 231, стр. 576.

[62] Зборник 1/8, док. 232, 233, 235, 236, 237, 238, 241, 243, 244, 245,246,247, 248,250,251,252, 253, 254; Зборник 1/10, док. 3, 6, 7 и 9.

[63] 35орник 1/8, док. 233, стр. 579, док. 240, стр. 590, док. 243, стр. 594; Зоорник 1/10, док. 17, стр. 52.

је положаје еа обе стране пута Бешеново — Прњавор, око бешеновачког гробља и дуж пута Радинци — Бешеново, где је организовао одбрану са системом ровова и саобраћајница г ног профила. Идпад је био снажан и два батаљона су успела да потисну снаге непријатеља у западни део села. Но, он је брзо реаговао и противнападом резерви из Шуљма одбацио батаљоне на полазне положаје. Нададе Бригаде вршени су током целе ноћи, али без резултата. Бригада је те ноћи имала 26 мртвих и 44 рањена борца, а непријатељ је имао 1 заробљеног, 56 мртвих и, према казивању мештана, око 100 рањених војника. Том приликом заплењен је 1 митраљез марке „Бреда", 2 пушкомитраљеза, 10 пушака, 70 ручних бомби и око 6.000 метака.[64]

У току дана 31. октобра непријатељ је у два наврата нападао положаје 3. бригаде, али су они одбијени. За подршку Бригаде по подне су стигле две батерије минобацача и једна батерија противтенковских топова. У току ноћи се углавном препуцавало са обе стране, а ујутро 1. новембра, око 4,20 часова уочено је извлачење непријатеља из Бешенова.* Па су батаљони по наређењу Штаба бригаде одмах кренули у напад. Под притиском наших снага непријатељ је убрзао извлачење према Чалми, тако да је Бешеново око 5,20 часова ослобођено. На бојном пољу непријатељ је оставио 11 мртвих, а Бригада је имала 2 мртва и 5 рањених бораца. Накои тога, у Бешенову остаје Штаб бригаде са два батаљона, санитетом и интендантуром, а два батаљона одлазе у Шуљам.

Те и претходне ноћи 6. бригада је учествовала у нападу на Манђелос и Чалму, а 5. бригада је 1. новембра ослободила Шуљам. Тога дана Штаб 12. корпуса предложио је Врховном команданту НОВ и ПОЈ да се 1, 2. и 3. војвођанска бригада, за постигнуте резултате у току НОР-а и посебно у београдској операцији, одликују „Орденом народног ослобођења" [65]

[64] Зборник 1/10, док. 16, стр. 46; Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 28/1.

* Неиријатељ је тог јутра отпочео повлачење дуж целог фронта Лежимир — Бешеново — В. Радинци — С. Митровица на нову одбрамбену линију.

[C5]Исто и док. 4, стр. 19, док. 5, стр. 26, док. 17, стр. 52; Ж. Нинковић „6. војвођанска бригада", стр. 127.

Према заповеети Штаба корпуса и 36. дивизије, 6. бригада је, 1. новембра, запосела положаје јужно од Лежимира и Шишатоваца (к. 184 — к. 210 — црква Св. Петковица — манастир Кувеждин), а 10. војвођансца бригада на линији манастир Кувеждин — североисточно од брда Маторца — Пиштинац — Ст. Бингула — к. 201. Трећа војвођанска бригада остала је ради одмора и срећивања у с. Бешенову и с. Шуљму, а 5. војвођанска у с. Јаску. Већ сутрадан, на основу договора штабова 6. пролетерске и 36. дивизије, 3. војвођанска бригада се у 22 часа пребацује у с. Велики Радинци где остаје у резерви обе дивизије, с тим што је 3. војвођанска потпала под команду 6. пролетерске дивизије, а њена 3. бригада под команду 36. дивизије.

У току 3. новембра 5. војвођанека бригада је посела положаје на линији: Церје — к. 153 — Ограђе — к. 173 — к. 131 — к. 134, где је сменила 22. космајску бригаду; 3. личка бригада држала је положаје на линији цеета од М,анђелоса према С. Митровици, закључно до Црепаре, а 6. и 10. војвођанска остале су на истим положајима. Ове јединице под командом 36. дивизије остају на овим положајима све до 9. и *Ђ*. новембра када су их после свакодневних борби, смениле јединице 16. војвођанске и 6. личке дивизије. После смене отишле су на просторију Врдника, Јаска и Ирига ради срећивања и одмора. Одмах затим је и 11. дивизија сменила јединице 16. дивизије које су, по наређењу Штаба 12. корпуса, требало да оду на просторију Крушедол — Марадик — Бешка — Крчедин, такође ради срећивања и одмора. Међутим, следећим наређењем Штаба корпуса 16. дивизија је упућена у Н. Сад, одакле је по наређењу Главног штаба Војводине 14. новембра упућена на проеторију Сомбора (Сомбор, Милетић) где оетаје до 3. децембра када је прешла Дунав, пребацила се у Мађарску и посела леву обалу Драве.[66]

За то време 3. војвођанска бригада је по наређењу 6. пролетерске дивизије, 3. новембра у 7 часова, извршила покрет са просторије В. Радинци правцем Свилош — Сусек — Нештин, да у садејству са јединицама 6. дивизије надире пре-

[66] Зборник 1/10, док. 12, стр. 38, док. 13, стр. 39, док. 15, стр. 44, док. 16, стр. 46, док. 20, стр. 59, док. 28, стр. 77, док. 30. стр. 79; док. 31, стр. 80, док. 36, стр. 88, док. 42, стр. 97, док. 48, стр. 111, док. 75, стр. 167—174 и док. 169, стр. 660—662.

ма Илоиу дуж друма Нештин — Илок. У Илоку се тада налазило до 1500 непријатељских војника из састава Брандербуршке и 92. моторизоване регименте, делова 264. дивизије и две сатније усташа. По изласку из Нештина 1. батаљон се сукобио са непријатељем и у повременим борбама у току дана имао 5 рањених бораца. Остали батаљони посели су положаје између Нештина и Илока, али нису имали додира са непријатељем. Сутрадан Бригада је нападала на комуникацију за 14лок и' запосела Пландиште и Лишћак. Тог дана ималја је 1 погинулог и 13 рањених бораца. По наређењу Штаба 6. пролетерске ,ивизије, 3. бригада је требало да 5. новембра нападне и потиене непријатеља са положаја на Божином и Радошком брду. Она је уз подршку артиљерије из Бачке Паланке потиснула непријатеља са Божиног брда, али услед снажне непријатељске ватре, напад на Радошко брдо није успео. Непријатељ је им,ао избачених из строја око 25—30 војника, а Бригада 1 мртвог и 5 рањених. Четврти батаљон као бригадна резерва тог дана није учествовала у борби.

Са положаја изнад Бенешићевог салаша и испред Радошког брда, батаљони 3. бригаде су и 6. новембра покушали да протерају непријатеља са Радошког брда, али без успеха, због снажне артиљеријске и минобацачке ватре од које је Бригада имала 15 рањених. Напад Т, 3. и 4. бат&љона на Радошко брдо настављен је и 7. новембра када су борбе биле врло оштре. У току овог дана Бригада је имала велики брдј избачених из строја— 7 погинулих, 41 рањен и 1 заробљен борац.

Пошто се нападима бригада 6. пролетерске дивизије (укључујући ту и 3. војвођанску бригаду) није успела пробити не^ пријатељска одбрана на линији Ердевик — Илок, то је штаб ове дивизије наредио да се поседнута линија уреди за одбрану и чврсто брани уз повремене нападе и тиме спречи прбдор непријатеља кроз распоред дивизије и бочно деЈство на линији Ст. Дивош — Бингула. По тој заповести 3. војвођанска бригада је имала да брани положај десна обала Дунава — Рађевац (к. 188). Лево од 3. бригаде бранила се 2. бригада «• дивизије. На овим положајима Бригада остаје до 11. нбвембра. У том периоду била је у сталном ватреном додиру са непријатељем, а 8. новембра имала је и 3 рањена борца. За време борби испред Илока највећи проблем је био дотур и поде-

ла хране по дану, јер је непријатељ добро оематрао положаје батаљона и отварао прецизну минобацачку и артиљеријску ватру. Због тога је топла храна дотурана и дељена по паду мрака и пред зору.

Штаб дивизије наредио је 11. новембра 3. бригади да, пошто је смене јединице 6. пролетерске дивизије, крене правцем Нешшн — Сусек — Баноштар — Черевић — Беочин — Каменица — Ириг. Остале бригаде већ су биле повучене са фронта и сместиле се: 5. војвођанска у Иригу, 6. војвођанска у Јаску и 10. војвођанска у Врднику. Истог дана у 12 часова, 3. и 4. батаљон и Техничка чета извршили су покрет наведеним правцем. Њима су се у Сусеку прикључили санитет и интендантура, а 1. и 2. батаљон остали су на положају чекајући смену. Покрет 3. и 4. батаљона открио је непријатељ и на једном делу пута пратио их артиљеријском ватром. Губитака није било. Колона је заноћила у Беочину. Падом мрака смењени су и 1. и 2. батаљон који су се пребацили до Черевића где су заноћили. Сутрадан су у 6 часова оба батаљона стигла у Беочин, одакле је цела Бригада, у 7 часова, продужила преко Каменице до Ирига где је стигла у 16,30 часова. Све јединице сместиле су се у источни део места и ту остале до краја месеца.[67]

За време боравка у Иригу извршена је погтуна новим људством. Од 976 бораца, колико је Бригада имала 13. новембра, попуном се бројно стање повећало за 633 борца, тако да је бројала 1609, бораца, од којих 95 другарица. Формација је остала иста, с тим што је формирана и Техничка чета (вод за везу, пионирски вод и понтонирски вод). Извршено је и преоружавање совјетским оружјем. Због тога је време од петнаестак дана искоришћено у првом реду за интензивну војну обуку која је извођена сваког дана пре подне: увежбавано је руковање новим оружјем, вршена стројева обука, стражарска служба; увежбавани су разни облици борбених дејстава са десетином, водом и четом, организовано је бојево гађање пешадијским наоружањем, итд. Са старешинама је одржан састанак на којем су анализиране последње борбе, дате критичке оцене и извучене поуке. При Штабу корпуса организован је

[67] Зборник 1/10, док. 31, стр. 81, док. 38, стр. 90, док. 39, стр. 92, док. 46, стр. 106, док. 47, стр. 108, док. 48, стр. 111, док. 49, стр. 112 и док. 70, стр. 152.

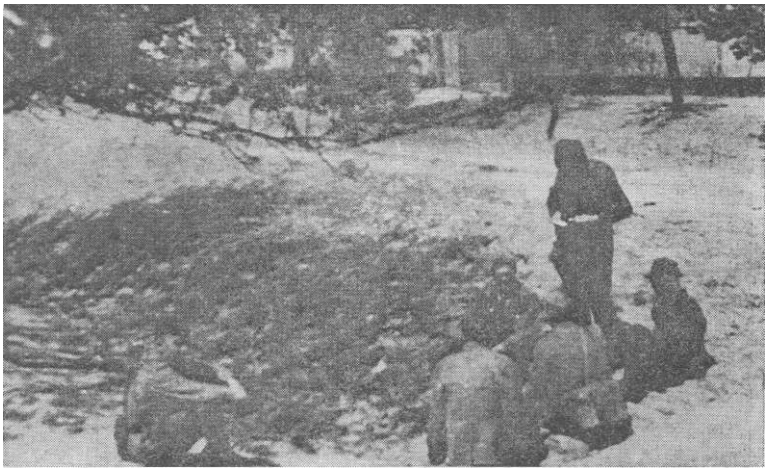

Ириг, новембра 1944. Слева надеено: Димитрије Летић, политички комесар 2. батаљона; Жика Вучић Гламочанин, политички комесар 1. батаљона; Миша Радуловић, политички комесар Бригаде и Петар Алексић, помоћник политичког комесара 1. батаљона.

средњи војни курс за ком,анданте батаљона и бригада, а при Штабу дивизије нижи курс ранга командира чете. Политичка обука је такође била свакодневна у поподневним часовима, а најчешће су то биле информације о значајним дневним политичким и војним допађајима. Садржајан је био и рад партијских и скојевских организација, а нарочито њихова активност у повезивању са новопримљеним борцима. Није заостајао ни културно-просветни рад, како у јединици са борцима тако и са народом. Драмске секције и хорови извели су више приредби за борце и народ, које су у исто време имале и политичко-пропагандни и манифестациони карактер. Крајем мееца извршена је и смотра дивизије којој је присуствовао командант корпуса генерал-мајор Данило Лекић. Том приликом борцима и старешинама по први пут су подељена одликовања (партизаноке звезде, ордени за храброст и медаље за храброст), којима их је одликовао Врховни командант НОВ и ПОЈ. Пре одласка из Ирига, одлуком Врховног штаба, привремено

Данило Лекић, командант 12. војвођанског кориуса, уручује одликовање борцима и старешинама бригаде, Ириг, 23. новембар 1944.

је укинут Штаб 12. корпуса, а дивизије су стављене под непосредну команду Главног штаба Војводине.

Доласком у Ириг, завршава се и период борби Бригаде за ослобођење Срема. Дејствујући у саставу своје и 6. пролетерске дивизије, водила је тешке борбе за ослобођење Ирига, око Руме, за ослобођење Бешенова и у рејону Илока. У тим борбама имала је 228 избачених из строја (63 погинула, 164 рањена и 1 заробљеног), али је, у исто време, према непотпуним подацима, нанела губитке непријатељу од 251 војника избаченог из строја (103 погинула, 18 заробљено и 130 рањено) Запленила је 3 топа, 2 тешка и 1 лаки минобацач, 21 пушкомитраљез и митраљез, 60 пушака, 8 аутомата, 10 пиштоља, већу количину ручних бомби и мина, преко десет хиљада пушчаних и митрзљеских метака и знатну количину друге ратне опреме.

Што је Бригада, водећи борбе у Срему, имала релативно велики број бораца избачених из строја, има више разлога. Прво, она је пре преласка у Срем попуњена више од половине

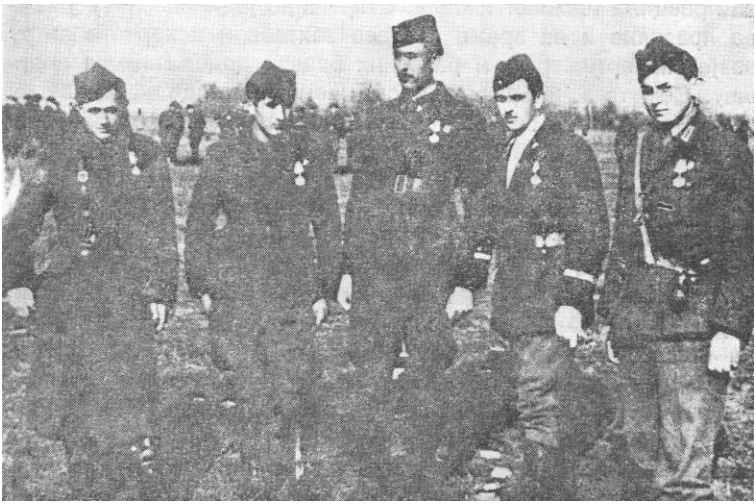

Одликоване старешине бригаде, Ириг, 23. новембар 1944. Слева надесно: Драган Грбић Банаћанин, командант 3. батаљона; Петар Гушић, командант 1. батаљона; Сава Костић Хајле, заменик команданта Бригаде; Мита Летић, политички комесар 3. батаљона и Влада Недељковић Шумадинац, заменик команданта 3. батаљона.

новим људством из Србије и Срема, које уопште није обучено, не само поступцима у различитим борбеним ситуацијама, већ ни у руковању оружјем. Друго, након дужег ратовања на брдско-планинском земљишту, уз примену партизанских облика борбе, непријатељ је, организовањем одбране непрекидном линијом ровова пуног профила како на предњој линији тако и по дубини (засићену ватром и минско-експлозивним и жичаним препрекама), присилио јединице на фронталне нападе. Да би избегле веће губитке, јединице су вршиле ноћне нападе.

Мада је упорним нападима одбрана непријатеља сламана и он постепено потискиван према западу, ипак, су, поред наведених објективних разлога, откривене и субјективне слабости. Тако, организација напада, а посебно организација садејства и везе између јединица, није била на висини. У току борбе команданти батаљона и командири чета често нису имали контакта са суседним јединицама и нису знали ситуацију

на правцима њиховог напада. Старешине јединица нису умеле да правилно и на време поставе захтеве и искористе ватру совјетске артиљерије и ракетних бацача додељених за подршку. Сем тога, и Бригада и све њене јединице нападале су целим саставима, без остављања јачих резерви (сем у нападу на Ириг). То се светило, јер у одсутном тренутку, када је непријатељ вршио противнапад крилним обухватом, није било свежих снага за интервенцију. Неукопавање на достигнутим линијама (истина у почетку, није било пионирског алата, а ни навика) такође је олакшавало противнапад непријатељу или наношење већих губитака сасређивањем митраљеске, артиљеријске и минобацачке ватре по распореду батаљона. Истина. на положајима испред Илока вршено је укопавање, али је оно било половично — само за лежећи став са грудобраном. Ти дани су били врло хладни, са кишом и снегом, па еу борци морали по цео дан да леже у блатњавим плитким лежећим рововима. Свако дизање из ових ровића често је плаћен главом од прецизних снајпериста. Тек падом мрака могло се устати и скакутањем загрејавати прозебло тело.

Но, долазак у Срем и сусрет старешина и бораца 3. војвођанске бригаде са становништвом Срема — својим родитељима, браћом, сестрама, родбином и пријатељима, остао је у незаборавном сећању. Од Јакова преко Батајнице, Бановаца, Пазове, Инђије, Нерадина, Ирига, Бешенова па све до Нештина и других места, народ је своје „босанске" бригаде дочекивао неописивим узбуђењем, одушевљењм и снажним манифестацијама слободи. У сваком месту је по нешто ново доживљено. Места су била искићена заставама, шареним ћилимима и цвећем, а сав народ је био на улици којом се крећу јединице. Испред кућа су жене и људи са понудама: жене су китиле борце пешкирима, цвећем и нудиле колачима или другом храном, а мушкарци су нудили ракију и вино. У центру села обично би се дао застанак јединици. Сусрети бораца са народом, а посебно својим најближим били су дирљиви. Грлило се, љубило и вееелило. Усред вееења често би се чуо лелек и плач за погинулим сином, ћерком, братом, сестром, мужем, мајком или оцем. После годину дана борци су могли поново да легну у кревет и да се покрију перјаном „дуњом". За кратко време опет није био потребан батаљонски казан.

Били су гости у распоређеним кућама, јели меки бели хлеб и најлепша сремска јела.[68]

ФОРСИРАЊЕ ДУНАВА

Крајем новембра и почетком децембра 1944. године, главнина немачке 264. и делови 118. дивизије са две домобранске пуковније (5. и 8. ловачка) и два усташка батаљона (6. и 16. усташка бојна) организовали су одбрану у западном Срему, између Дунава и Саве на линији Илок — Ердевик — Мартинци.

Наша 28. дивизија форсирала је Дрину, повезала се са јединицама 3. корпуса заузела Јању и Бијељину и наставила продирање ка Брчком. Јединице 3. украјинског фронта, пошто су заједно са 51. војвођанском дивизијом форсирале Дунав, овладале Батином и разбиле одбрану непријатеља у Барањи, заузеле су Мохач, Печуј и многа друга места.

У овој ситуацији Врховни штаб је наредио Главном штабу Војводине да његове дивизије преузму део фронта на левој обали Драве (од Залата до ушћа Драве у Дунав) и левој обали Дунава (од Апатина до Бачке Паланке), да обезбеде леви бок 3. украјинског фронта, обезбеде леву обалу Дунава и подрже дејства 6. и 10. корпуса у Славонији, на десној обали Драве.

Сходно томе, Главни штаб Војводине је, наређењем од 29. новембра, дивизијама дао следеће задатке:

— 16. дивизија, иаслањајући се лево иа 51. дивизију и десио на совјетске јединице, наступа правцем: Бели Манастир — Берменд — Шиклош — Шаље — Барч, а по избијању у висину Барча, поседа леву обалу Драве од Барча до граничне тачке на Драви између Мађарске и Југославије (Барања);

— 51. дивизија, наслањајући се десно на 16. дивизију, продужава надирање правцем Дарда — Осијек, а по избијању на Драву поседа леву обалу од границе Барање са Мађарском до њеног ушћа у Дунав;

— 36. дивизија поседа положај на левој обали Дунава, од Апатина до Бачке Паланке ради контроле и обезбеђења леве обале Дунава.

[68] Зборник 1/10, док. 70, стр. 152, док. 73, стр. 164, док. 75, стр. 167 и док. 90, стр. 250.

;. т к У вези с тим, Штаб 36. дивизије наредио је 1, децембра да 3. бригада поседне леву обалу Дунава од Бачке Паланке до с. Плавна са једним батаљоном у резерви у с. Букину, где се налазио пук совјетоке артиљерије за подршку; 5. бригада да поседне обалу Дунава од Кречарове Млаке до Камаришћа, са једним батаљоном у резерви у Вајски, а 6. бригада да поседне обалу Дунава од Камаришића до Зобишта са једним батаљоному резерви и с. Каравукову.[69]

Бригаде су наведене положаје поселе већ 1. децембра, при чему је 3. бригада, заузела следећи распоред: 1. батаљон у Плавном поседа леву обалу Дунава од Бачког Новог Села до насипа Николајево; 2. батаљон у Бачкој Паланци поседа обалу Дунава од фабрике кудеље па до преласка за Илок; 3. батаљон.у Бачкој Паланци поседа об,алу од Милека и Грбовице до Н. Паланке и 4. батаљон у резерви у с. Букин. У том распореду батаљони су остали до 3. децембра, без непосредног контакта са непријатељем. Једино је непријатељска артиљерија отварала ватру из Илока по Бачкој Паланци, од које је рањен један борац. И совјетска артиљерија је глђала положаје непријатеља на другој страни Дунава. Непријатељски извиђачи су на 24 места пресекли телефонеку везу од Букина до Бачке Паланке. Постављене заседе ухватиле су неколико сумњивих лица. За то време, сваке ноћи, су се наше патроле пребацивале на десну обалу Дунава и вршиле насилно извиђање евентуалних места прелаза. Тих дана је из Брагиде у 36. дивизију упућено 10 другова за чету за везу и 10 другова за Пионирску чету које су биле у формирању, као и 4 борца за минерски курс и две комплетне команде чета за допунски батаљон. У 1. и 2. батаљону формиране су и четврте чете.

У тренутку поседања ових положаја, 3. бригада је имала 1.609 борца (1.514 другова и 95 другарица) и била наоружана са 703 пушке, 99 аутомата, 26 пушкомитраљеза, 4 митраљеза, 2 лака и 7 тешких минобацача и 6 противтенковских пушака, знатном количином ручних бомби и муниције.[70]

[69] Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 506. и 507; Зборник 1/10, док. 92, стр. 253, док. 94, стр. 257, док. 99, стр. 312, док. 103, стр. 335 и док. 105, стр. 337.

70 Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 24-1/4; Зборник 1/10, док. 145, стр. 506.

Трећег децембра ујутро, по заповеети Штаба 1. пролетерског корпуса, његове јединице (1. пролетерска, 5, 11. и 21 дивизија) са једном совјетеком дивизијом, отпочеле су офанзивне операције ради пробоја Сремског фронта на линији Илок — Ердевик — Мартинци, уништења његове одбране по дубиви и избијање на линију Шамац — Винковци — Осијек, где је требало да се споје са јединицама 6. корпуса НОВЈ и наставе даље продирање ка Загребу.[71]

У овој ситуацији, а по договору са Штабом 1. пролетерског корпуса и наређењу Главног штаба Војводине, Штаб 36. дивизије наређује 3. војвођанској бригади да форсира Дунав у рејону Мохово — Опатовац, овлада Моховом, Шаренградом и садејствује јединицама 1. корпуса и Црвене армије у ликвидацији непријатељске одбране на линији Илок — Лзуба — Ердевик. У исто време 5. бригади је наређено да се припреми за форсирање Дунава у рејону Вуковара.

Форсирање Дунава извршено је ноћу 3/4. децембра са 9 моторних чамаца совјетске речене флоте наоружаних митраљезима и „кућушама". Прво се пребацила једна чета Црзене армије, а затим, између 2 и 5 часова ујутру 4. децембра, 2. и 4. батаљон 3. бригаде. Пошто су ликвидирали непријатеља на десној обали и у току дана створили мостобран између Мохова и Опатовца, пребачен је део совјетске противтенковске артиљерије. Први и 3. батаљон остали су на левој обали где су чекали да их смене батаљони 11. војвођанске бригаде, која је наређењем Главног штаба Војводине стављена под команду 36. дивизије. У току 4. децембра, оба батаљона су извршила покрет и сместила се у с. Букин.

Ноћу 4/5. децембра 2. и 4. батаљон, са деловима јединица ЦА, напали су Мохово и Шаренград, где су се бранили Немци и јединице 2. горског здруга. У огорченим борбама оба места су ослобођена. Батаљони су имали 13 погинулих и 3 рањена, док су губици непријатеља износили 80 мртвих, 170 рањених и 16 заробљених. У току дана 2. батаљон је ликвидирао једну групу непријатељских војника из састава разбијених јединица у Шаренграду и Мохову, а 4. батаљон и делови јединица Црвене армије извршили су напад и до 12 часова ослободили Опатовац којег је бранило 200 Немаца

[71] Зборник 1/10, док. 99, стр. 312.

и једна бојна 8. ловачке пуковније. Непријатељ је разбијен и натеран у панично бекство. Међутим, због необавештености и слабог оематрања, артиљерија Црвене армије отворила је ватру по распореду 4. батаљона и совјетској пешадији, што је повећало губитке батаљона. У борбама за Опатовац Брипада је имала 3 погинула и 43 рањена, док је на страни непријатеља било око 40 погинулих, оно 80 рањених и 3 заробљена (поручник, наредник и војнин).

Тог дана по подне у рејон мостобрана пребачени су и 1. и 3. батаљон, који су у току ноћи 5/6. децембра сменили 2. и 4. батаљон — 1. батаљон је заузео положаје 150 м североисточно од цесте Товарник — Оотин (од к. 116 до к. 117), а десно до њега према Дунаву положаје је посео 3. батаљон. Лево од 1. батаљона требало је да се налазе јединице Црвене армије. Међутим, њихове јединице су биле позади.

Око 6 часова 6. децембра непријатељ је отпочео напад на средишни део борбеног поретка Бригаде, а онда са тенковима и на њено лево крило (1. батаљона) од Ловса, пољем уз цесту Ловас — Сотин. Како је лево крило батаљона било незаштићено, Штаб бригаде је наредио да се батаљон повуче до линије на којој се налазила артиљерија Црвене армије.

У току дана Бригада је са три батаљона нападала комуникацију Сотин — Товарник, коју су пешадија и тенкови непријатеља упорно бранили, покушавајући неколико пута да се забаце за леђа, али су у томе осујећени. У тим борбама Бригада је имала 19 мртвих, 29 рањених и 5 несталих, а непријатељ око 70 мртвих, око 100 рањених и 1 заробљеног. Тог дана батаљони су само једном примили храну, јер су се радни водови налазили у с. Букину.

Следећег дана сва три батаљона држала су положаје испред с. Опатовца. Једино је 1. батаљон повучен у с. Опатовац ради преоружања, попуне муницијом и одмора. Око 8 часова непријатељ је извршио напад на чете 2. батаљона, које су се огорчено бориле штитећи положаје совјетске артиљерије (2 топа). На захтев Штаба 2. батаљона, топови су у задњи час извучени из угроженог рејона, а батаљон је заузео нове положаје нешто даље позади претходних. Са тих нових положаја заустављено је даље надирање противника. У исто време, 3. батаљон је, са деловима 1. и 2. батаљона, извршио напад на цесту Товарник — Сотин коју је непријатељ бранио тенковима.

Заузет је еалаш, али га је непријатељ одмах затим противнападом повратио и присилио јединице да се повуку на 1 км испред села Опатовац, где су поселе нове положаје. Око 16 часова 2. батаљон је извршио противнапад, потиснуо непријатеља и поново посео првобитне положаје.

У току борби тога дана Бригада је имала 16 мртвих, 67 рањених и 2 нестала, а непријатељ преко 90 избачених из строја. Сви погинули су око 17 часов,а у договору са НОО сахрањени у с. Опатовац.

Ноћу 7/8. децембра и 5. бригада 36. дивизије са батаљоном Црвене армије, уз помоћ совјетске речне флотиле, форсирала је Дунав и напала непријатеља у Вуковару. Због тога је непријатељ био принуђен да све своје расположиве снаге употреби ради спречавања ширења мостобрана и протеривања наших снага из Вуковара. У тој ситуацији притисак непријатеља према јединицама 3. бригаде је попустио па су онз потпуно овладале цестом Товарник — Ловас. Штабови батаљона су искористили 11. децембар да на смену мало одморе чете, попуне оружјем и муницијом и среде јединице, и да са командама и борцима анализирају борбе на мостобрану и извуку одговарајуће поуке. Тих дана (10. децембра) у селу Букину формиран је и 5. допунски батаљон бригаде, па се бројно стање попело на 2.041 борца (1934 другова и 107 другарица).

Након дводневних тешких борби у Вуковару, 5. војвођанска бригада била је присиљена да се под притиском много јачег непријатеља, заједно са батаљоном Црвене армије, 9. децембра увече поново врати на леву обалу Дунава.

Један батаљон 3. бригаде, са делом јединица Црвене армије, 11. децембра напао је непријатељске снаге у Сотину. Након жестоких борби тог дана Сотин је ослобођен. Истог дана добијено је и обавештење да јединице дивизије треба да се пребаце у Барању, а 3. бригади наређено је да од Штаба 1. корпуса захтева смену и да се припреми за пребацивање на леву обалу Дунава, на сектор Бачка Паланка — Товаришево. Наређење за пребацивање је издато сутрадан (12. децембра) у 6 часова, а бригада је кренула већ у 8 чаоова правцем Опатовац — Мохово — Шаренград — прелаз на Дунаву — Бачка Паланка.

Пребацивањем 3. бригаде на леву обалу Дунава завршене су њене борбе за мостобран на десној обали. У борбама око Мохова, Шаренграда, Опатовца и Сотина, имала је 291

Бригада маршује кроз ослобођену Бачку Паланку, децембар **1944.**

етарешину и бораца избаченог из строја (71 погинуо, 213 рањених и 7 несталих), а непријатељ око 1040 избачених из строја (око 300 мртвих, око 700 рањених и 40 заробљених), Рањен је и командант бригаде Нико Ђурашевић. Том приликом заплењено је 37 пушака, 4 аутомата, 6 пушкомитраљеза, а уништена су 3 топа и више тенкова.

Иако замисао Штаба корпуса није у потпуности реализована, 3. војвођанска бригада је добијени задатак успешно извршила — форсирала је Дунав, ослободила Мохово и Опатовац и ширећи мостобран продрла до Сотина и Ловса. Створивши мостобран она је угрозила леви бок и позадину непријатеља и на себе навукла знатне његове снаге, чиме је у многоме олакшала извршење задатака јединица 1. корпуса, а нарочито деснокрилним јединицима. У заузимању мостобраиа нарочито се истакао 4. батаљон који је са јединицама Црвене армије ослободио Опатовац. Ове борбе су показале да је Бригада већ у стању да се укључи у операције са компликованијим облицима борбених дејстава, као што су фореирање великих река, освајање, проширење и одржање мостобрана. Но,

и поред уопешно извршеног задатна уочене су и неке слабости:

— Први батаљон је уведен у борбу иако се знало да има 100 бораца наоружаних пушкама италијанске производње за које је врло мало муниције. Тако су борци у најкритичнијем тренутку, када је непријатељ напао са тенковима (6. децембра), остали без муниције (на 100 пушака 90 метака) што је, поред других околности (паничење) имало за последицу напуштање положаја и неорганизовано повл-ачење.

— Нови борци нису били припремљени за борбу са те[1]!-ковима (изтина за то није било ни времена) те је њихоза по јава изазивала страх, поготово кад се зна да није било укопавања до пуног профила и да нису били заштићени од гажења гусеницама.

Укопавање није вршено одмах пошто се заузме нека линија већ се чзкао дефинитиван исход борбе, а када је оно наређено и када је вршено, било је то, углавном, за лежећи став. Отуда већи проценат губитака од непријатељске митраљеске, минобацачке и артиљеријске ватре, а посебно од ватре из тенкова.

— Исхрана бораца била је нередовна. Радни водови батаљона били су на левој обали Дунава, а скелу 3. бригаде највише су користиле јединице Црвене армије. Батаљонски радни водови могли су да је користе само једном дневно, што није било довољно, иако су том приликом пребацивана по два оброка.

Тих дана је било кишно и доста хладно. Али, и поред недовољне одеће и обуће, само је 7 бораца било на лечењу због јаче прехладе. То доказује да су и нови борци добро били припремљени и да је њихов морал био на завидној висини.[72]

Преласком на леву обалу Дунава ради одласка у Барању, завршава се и период победоносног борбеног пута Бригаде од Дрине до Драве. Борбе вођене у три и по месеца (6. септембар — 14. децембар), имају следећа обележја: у првом периоду, одмах по преласку Дрине, борбе у западној Србији

[72] Архив ВИИ, кут. 955, рег. бр. 4—40/4 и 4—41/4, кут. 1243, рег. бр. 24—1/4 до 14/4; Зборник 1/10, док. 92, стр. 253, док. 94, стр.257, док. 103, стр. 335, док. 104, стр. 336, док. 105, стр. 337, док. 115, стр. 373, док. 145, стр.' 506; Зборник У/36, док- 139, стр. 653, и фас. 3, док. 140, стр. 655, док. 141, стр. 658.

вођене су најчешће против четничких јединица на широком фронту, по правцима м уз примену партизанских облика борбе; у другом периоду, пак, када су се јединице спустиле у Поцерину, Мачву и Посавину, борбе су, углавном, вођене против нем«ачких и љотићевских снага. Напади на ове снаге вршени су на ужем простору и на њихове одбрамбене линије, често на брзу руку, уз примену фронталног и обухватног напада. Бригада је тада са другим јединицама или самостално, нападала и на већа насељена места, где је непријатељ организовао и спољну и унутрашњу одбрану солидним системом ровова и бункера (нпр. у Обреновцу).

Учествујући у београдској операцији Бригада је имала знатног удела у ликвидацији немачке групације која се пробијала од Смедерева. Том приликом била је у ситуацији да води одсудне одбрамбене борбе, да изводи фронталне нападе или нападе по правцима уз крилне обухвате и опкољавања изолованих већих и мањих група.

Водећи борбе за ослобођење Срема Бригада постаје део ширег борбеног поретка једног дела југословенског фронта. Њена борбена активност условљена је активношћу и других елемената борбеног поретка Сремског фронта. Фронтални напад, најчешће ноћни, примарни је облик борбе. Алм, на крају овог периода, она форсира и велику реку (Дунав) и води борбу за мостобран до пристизања главних снага.

У борбама за ослобођење западне Србије, Београда и Срема, Бригада је претрпела губитке од 631 избаченог из строја (162 погинула, 461 рањен и 8 заробљена). У исто време непријатељ је имао 1926 избачених из строја (1709 рањених и погинулих и 217 заробљених). У тим борбама јединице Бригаде су запленили 163 пушке, 11 пиштоља, 8 аутомата, 42 пушкомитраљеза, 1 митраљез, 1 лаки и 2 тешка минобацача, 3 топа и 3 уништена, 70 ручних бомби, 80 мина, преко 30.000 пушчаних и митраљеских метака, 2 каре, 26 коња, 200 пари одеће и обуће, а уништено је више камиона и тенкова.

Анализирајући губитке Бригаде и непријатеља, уочљиво Је да их је највише било приликом форсирања Дунава (291 избачен из строја у Бригади, а 1040 код непријатеља), а најмање за време борби у западној Србији (25 у Бригди и 239 код непријатеља). Знатни су губици у београдској операцији (87 у Бригади и 396 код непријатеља) и у Срему (228 у Брипади и 251 код непријатеља).

Разлог што је Бригада у западној Србији имал»а мало губитака је у томе што су јединице непријатеља биле нешто слабијег квалитета, а јединице Бригаде попуњене иекључиво прекаљеним борцима наоружаним савезничким, углавном аутоматским оружјем, и снабдевени довољном количином муниције. Међутим, непосредно пред београдску операцију и касније у Срему, Бригада је била стално попуњавана великим бројем нових и необучених бораца. Сем тога, постепено су напуштани партизаноки облици борбе и прелазило се на класичне облине. Нападајући на непријатељеву на време организовану и уређену одбрану, са већином необученог људства, Бригада је морала трпети и веће губитке.

Подаци о плену нису адекватни ни у сразмери са бројем избачених из строја непријатељевих војника. Они су знатно већи, а разлог што ниже јединице у својим извештајима нису наводиле сав плен је у томе што су га желеле задржати. То се нарочито односи на одећу и обућу, артикле исхране и нене врсте оружја — пиштољи, аутомати, и др.

Период од преласка Дрине карактеристичан је и по сталном расту Бригаде и по постепном повећању њене ватрене моћи. У септембру је имала само 368 бораца, а пред непосредни прелазак за Барању 2041 борца (1934 друга и 107 другарица), сврстаних у пет батаљона, Техничку чету, интендантуру и санитет. На дан 30. септембра била је наоружана са 194 пушке, 21 пиштољем, 101 аутоматом, 49 пушкомитраљеза, 5 противтенковских пушака, 1 противтенковским бацачем, 5 минобацача, 507 ручних бомби, већом количином муниције и имала је 12 јахаћих и 43 товарна коња, а пред полазак у Барању била је наоружана са 730 пушака, 469 аутомата, 122 пушкомитраљеза, 3 митраљеза, 26 лаких и 7 тешких минобацача, 12 противтенковских пушака, великом количином муниције, ручних бомби и разних екоплозивних мина. За пренос борбене и интендантске опреме имала је преко 200 коња. Према изнетом, види се да је дошло до знатног повећања аутоматског оружја, нарочито аутомата. Њима и бројем пушкомитраљеза и минобацача, изражена је стварна ватрена моћ Бригаде.

По доласку у Срем у Бригади је формирана Техничка чета (вод за везу, пионирско^понтоњерски вод). Њено формирање условили су захтеви борбе у Срему — -напади на непријатеља који је организовао одсудну и дубоку одбрану системом

непрекидних линија ровова и еаобраћајница обезбеђених жичаним и минско-експлозивним препрекама.

Прилив великог броја нових бораца млађих годишта захтезао је интензивну војностручну и политичку обуку. Најважније је било да се борци оспособе у руковању оружјем и коришћењем њихове ватре у борби. Нарочито је интензивна обука била за време боравка у Иригу. Међутим, борци се нису могли оспособити за неколико дана. Због тога је и формиран 5. долунски батаљон да нове борце у релативно дужем периоду обучи и припреми за борбу.

Политичка настава је такође била редовнија по доласку у Срем, када се по плану изводила свакодневно у поподневним часовима, разумљиво ако јединице нису на положају и у непосредном борбеном додиру. Теме су биле различите, а најчешће оне дневнепактуелне, или вести са фронтова, наших и савезничких.

Доласком на територију Србије и Војводине створени су сзи услови за организовање редовне и солидне исхране јединица. Борци су добијали по три кувана оброка дневно, сем у случајевима интензивних борбених дејстава и када се храна није могда дотурити на положај — код Нештина и Опатовца. Набавку прехрамбених артикала вршила је интендантура преко народних одбора у селима на добровољној основи, а при крају овог периода Бригада се снабдевал,а из интендангуре дивизије.

У Бригади је било доста бораца са слабом одећом, а још више са слабом обућом. Задњих дана стање се још више погоршало, што је утолико теже падало јер су наступили хладни и кишни дани. Због тога је појачан рад у бригадној кројачкој и обућарској радионици, а обућарске радионице формиране су и при радним водовима батаљона. Због недостатка материјала (штофа и коже) радионице су углавном вршиле оп равке, а мање израђивале нову одећу и обућу.